

YENİÇERİLİK-BEKTAŞİLİK İLİŞKİLERİ VE YENİÇERİ İSYANLARINDA BEKTAŞİLER

Fahri MADEN*

Öz

Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinin ne zaman ve nasıl başladığı konusu hala tartışmalıdır. İlk Osmanlı askeri birlikleri üzerinde Ahiliğin kesin bir etkisinin bulunduğu bilinmekle birlikte Hacı Bektaş Veli *kültü*'nün ocağın kuruluşundan itibaren Yeniçeriler arasında yayıldığı da vaki'dir. Dönemin canlı şahitlerinden Aşıkpaşazâde, Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı hükümdarları ile görüştüğü fikrine karşı çıkarken Yeniçerilerin giydiği *börk*'ün de onunla ve Bektaşîlikle bir ilgisinin olmadığını savunmaktadır. Bu durumda Yeniçerilik-Bektaşîlik ilişkilerinin ancak XVI. yüzyılda belirginleştiği söylenebilmektedir. Özellikle bu yüzyılın sonunda, Bektaşî şeyh ve dervişlerinin Yeniçeri ordugâhında ikamet ettirilmesiyle iki kurum arasında sarsılmaz bir bağ meydana gelmiştir. Nitekim Yeniçerilik-Bektaşîlik birlikteliği zaman zaman Yeniçeri isyanlarına Bektaşîlerin de iştirak etmesiyle sonuçlanmıştır. Her ne kadar Sultan III. Selim dönemine kadar Bektaşîlerin Yeniçeri isyanlarına katıldıklarına dair bilgilere tesadüf olunmuyorsa da Alemdar Mustafa Paşa olayında ve Vak'a-i Hayriye'de bazı Bektaşî şeyh ve dervişlerinin Yeniçerilerle birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. O kadar ki bu isyanlara kadar varan ilişkiler 1826'da iki kurumun birlikte yasaklanmasına ve aynı kaderi paylaşmalarına yol açmıştır. Bu çalışmada Yeniçerilik-Bektaşîlik ilişkilerinin nasıl başladığı ve gelişme gösterdiği tespit edildikten sonra Yeniçeri isyanlarında Bektaşîlerin aldıkları tutum incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeniçeri Ocağı, Bektaşîlik, Yeniçerilik-Bektaşîlik İlişkileri, Hacı Bektaş Veli, Vak'a-i Hayriye

JANISSARIES-BEKTASHISM RELATIONS AND BEKTASHIS IN THE REVOLTS OF JANISSARIES

Abstract

When and how Janissaries-Bektashism relations started is still a controversial subject. Akhism, a definite effect on the first Ottoman troops known as the Hacı Bektas Veli *kült*, is a fact that has spread among the Janissaries from the foundation of the hearth. Aşıkpaşazâde experiencing witnesses of the period, the idea of Hacı Bektas Veli met with the Ottoman rulers, while opposing Janissaries wore a *börk*. It is advocated that the *börk* is associated with Bektashism. In this case, the Janissaries-Bektashism relations can be barely said of a significant in the XVI. century. Especially at the end of this century, the Bektashi sheikh and dervishes

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kastamonu/Türkiye, fahrimaden@kastamonu.edu.tr
DOI:10.12973/hbvd.73.149

the Janissary got to keep the camp residents that consist of an unbreakable bond between the two institutions. Indeed, due to the relationship of the Janissaries-Bektashism, Janissary uprisings resulted from time to time in the addition to Bektashis. Although, until the period of Sultan Selim III, Bektashis Janissary uprisings did not have any information that they participated in the event of Alemdar Mustafa Pasha and the *Vak'a-i Hayriye*, some of the Bektashi sheikh and dervishes are understood to have acted in conjunction with the Janissaries. So much so that, up to the point of riots relations to act together, in 1826, the prohibition of the two institutions led them share the same fate. In this study, the beginnings and development of the Janissaries-Bektashism relations are identified and the attitude of Bektashis in Janissary rebellion is analyzed.

Key Words: Janissaries, Bektashism, Janissaries-Bektashism Relations, Hacı Bektas Veli, Vak'a-i Hayriye

Giriş

Yeniçeri Ocağı'nın hangi tarihte ihdas edildiği tam olarak tayin edilememekle birlikte kuruluşun Sultan I. Murad döneminde olduğu tespit edilmiştir. Peñçik kanununun hazırlanması Edirne'nin fethinin ardından 1362 veya 1363 yılında vuku bulduğuna bakılırsa ocağın da bu tarihlerde meydana getirildiği anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1984-I: 145). Orhan Bey döneminde Türklerden teşkil edilen askeri birliklerin (Yaya ve Müsellem) yeterli gelmemesi Sultan I. Murad zamanında esirlerin Müslüman yapılarak Yeniçeri Ocağı'na alınmalarını ve böylece yeni bir askeri kuvvetin meydana getirilmesini zorunlu kılmıştır. Bununla birlikte ilk zamanlar kısa bir terbiyeden sonra Yeniçeri yapılan esirler, üç-beş yıl Türk ailelerin yanlarına verilerek hem Türkçe öğrenmeleri hem de Türk adetlerini ve İslamiyet'i özümsemelerinin sağlanması temin edilmiştir (Mehmed Neşri, 1983: 98).

Yeniçerilerin manevi terbiyelerinde Ahi ve Bektaşî öğretilerinin etkili olduğu görülmektedir. İlk zamanlar Ahi dervişleri ve Abdallar askerle birlikte seferlere katılmış, fütüvvet anlayışını yerleştirmişlerdi. Hammer, Orhan Gazi dönemindeki Yaya ve Müsellemelerin hem asker hem mürid olduklarını nakletmektedir (Hammer, 1329-I: 200). Koçu'ya göre aşk ve sadakat yolunda olan Bektaşî Babaları, ilk dönemlerde peñçik oğlanlarına, daha sonra devşirme oğlanlara İslam dinini en pratik yoldan telkin etmişlerdi. Dahası "Yeniçerilerin dini terbiyesi, İslamiyet'i gayet pratik yollardan telkin etmesini bilen, her türlü hatayı ve kusuru rindâne felsefeyle örten Bektaşî dervişlerinin eline bırakılmıştır." (Koçu, 1964: 7, 90) Ancak Yeniçeri ocağına Bektaşîliğin ne zaman girdiği konusu netlik kazanmamıştır. Bu itibarla çalışmamızda öncelikle Yeniçeri-Bektaşîlik ilişkilerinin nasıl ve hangi tarihte başladığı tespit edilmeye çalışılacak, müteakiben bu ilişkilerin boyutları ortaya konulduktan sonra Yeniçeri isyanlarında Bektaşîlerin ne gibi bir etkiye yol açtıkları ve bu isyanlarda rolleri olup olmadığı tartışılacaktır.

1. Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkilerinin Başlaması

Yeniçerilerin Bektaşilerle ilişkileri, Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde tertip edilen askerleri kabul ederek onlara dua etmesi, başlık giydirmesi ve "Yeniçeri" ismini vermesiyle başlatılmıştır. Rivayete göre, Orhan Gazi, Sulucakaraöyük'te ikamet eden Hacı Bektaş Veli'nin yanına gitmiş, ihdas ettiği yeni askerini koymasını ve bu askerlere hayır dua etmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli, askerlerden birini yanına çağırarak cüppesinin bir kolunu askerinin başının üzerine koymuş ve "Bu yeni askerinin ismi Yeniçeri olsun. Cenab-ı Hak yüzlerini ak, pazılarını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını mühlik, kendilerini galip buyursun" diye dua etmiştir (Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 149; Ahmed Cevad, 1299: 7-8; Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 144; Muallim Naci, Yazma nr. 525: 398-399; Namık Kemal, 1326: 178-179; Ahmed Rasim, 1326-1327: 21; Şemseddin Sami, 1316-II: 1332; *Ankara Vilayeti Salnâmesi*, 1325: 265)¹.

Oysa 1271 tarihinde vefat ettiği tespit edilen Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde kurulan bir orduya dua etmesi ve isim vermesi mümkün değildir. *Hacı Bektaş Veli Velayetnâmesi*'nde ise Osman Gazi ile Hacı Bektaş Veli'nin görüşmelerinden söz edilmektedir. Böyle bir görüşmenin gerçekte olup olmadığından ziyade aslında önemli olan buna Yeniçeriler tarafından inanılmış olmasıdır. Osman Eğri'nin ifadesiyle, "Yeniçeriler üzerinde etki bırakan ve onları manevi olarak Hacı Bektaş Veli'ye bağlayan güç, adı geçen görüşmeye olan sağlam inançtır. Böyle bir görüşme yapılmamış olsa bile, yapılmış olarak farz edilmesi, sosyal psikoloji ve eğitim açısından bir değer ifade etmektedir" (Eğri, 2002: 113). Nitekim *Velayetnâme*, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve Yeniçerilerin tesisini Hacı Bektaş Veli'yle irtibatlandırarak ve olaylar örgüsünü bu şekilde kurgulayarak Bektaşilikle Osmanlı'yı özdeşlendirmektedir. Bu durum diğer pek çok Velayetnâme de benzer şekilde anlatılmaktadır. Keza Yeniçerilerin giydikleri börk'ün de Hacı Bektaş Veli tarafından giydirildiği ve onlara kazan-ı şeriften kendi eliyle çorba dağıtması birer ocak efsanesi olarak ortaya çıkmıştır (Koçu, 1964: 90, 96). Palmer'e göre bu durum Bektaşî dervişlerinin XV. ve XVI. yüzyıllarda kendi tarikatları ile Yeniçeriler arasında özel bir bağlantının varlığı hakkındaki inancı beslemek için büyük çaba harcamalarından kaynaklanmıştı (Palmer, 2000: 483-485).

Dönemin en yakın şahitlerinden Aşıkpaşazâde, Hacı Bektaş Veli'nin bir Osmanlı hükümdarı ile görüştüğü veya onunla aynı dönemde yaşadığı fikrine karşı çıkmakta, Yeniçerilerin giydiği börk'ün Hacı Bektaş Veli ile alakası olmadığını, Orhan Gazi döneminde Bilecik'te ortaya çıktığını, Bektaşilerin bu börk'ü giymelerinin Yeniçerilerle temas halinde olan Abdal Musa'dan kaynaklandığını nakletmektedir. Aşıkpaşazâde'ye göre, Hacı Bektaş Veli tekkesinde şeyhlik yapan Abdal Musa Osmanlı fetihlerine katılmış, bu sırada Yeniçerilerle ilişki içerisinde olmuş, bir sefer

sırasında Yeniçerilerden börk istemiş ve onu giymiştir (*Aşıkpaşazade Tarihi*, 1332: 204-206)².

Öte yandan Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde yaşadığı kabul olursa bile, Yeniçeri Ocağı Sultan I. Murad döneminde kurulduğundan (Mehmed Neşri, 1983-I: s.98; Nişancı Mehmed Paşa, 1279: 120), ortaya yine bir irtibatsızlık çıkmaktadır. *Kavanin-i Yeniçeriyân'a* göre Hacı Bektaş Veli ocak kurulmadan önce vefat etmiş, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda ve askerinin börk giyişinde Hacı Bektaş Veli'nin oğlu Timurtaş Dede ve Mevlana evladından Emirşah Efendi etkili olmuştur (Petrosyan, 1987: v.11b, 34b). Böyle olmakla birlikte Aşıkpaşazâde'nin ifadelerinden Osmanlı askeri birlikleri ile savaflara katılan Abdal Musa gibi gazi-derişler yoluyla *Hacı Bektaş kültü*'nün yayıldığı ve askere sirayet ettiği sonucu çıkmaktadır. O halde Yeniçeri-Bektaşilik ilişkilerini Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan itibaren başlatmak mümkündür. Ancak Bektaşiliğin sözü edilen dönemde oluşum sürecinde olması ve teşkilatlı bir yapıda bulunmayışı Yeniçeri-Bektaşiliğin ilişkilerinin daha sonraki dönemlerde yoğunluk kazandığı sonucunu doğurmaktadır.

Keza Osmanlı Devleti'nin ilk askeri birlikleri üzerinde daha çok Ahiliğin etkisi bulunmaktadır. Orhan Gazi askeri teşkilatı kurarken Ahilerden istifade etmiş, Yaya askerlerine Ahilerin serpuşu olan beyaz börkü giydirmişti. Sultan I. Murad ise bizzat bir Ahi şeyhiydi ve Yeniçeri Ocağı'nı kurduğu zaman bu yeni askere de aynı börkü giydirmeye devam etmişti (Köprülü, 1988: 93; Uzunçarşılı, 1984-I: 148). XV. yüzyıldan itibaren Ahiliğin eski kuvvetini kaybetmesi (Uzunçarşılı, 1984-I: 149) ve Ahilerin silsilelerini Hacı Bektaş Veli'ye isnat etmeye başlamaları (Köprülü, 1976: 210, 215), Bektaşilerin Yeniçerilerle ilişkilerinin artmasına ortam hazırlamıştır.

Bektaşilik XVI. yüzyılın başlarında Hacı Bektaş Veli tekkesinin başına getirilen Balım Sultan tarafından teşkilatlı hale getirilip tam bir tarikat hüviyetine sokulmuştur. Böylece Yeniçerilerin daha önce Bektaşilikle bir takım bağlantılarına dair ipuçları olmakla birlikte, asıl Bektaşileşmenin XVI. yüzyıldan itibaren gelişme kaydettiği tespit edilmektedir (Çamuroğlu, 1991: 43). Kanuni döneminde, 1555 yılında Osmanlı ülkesinde bulunan Busbeq'in Yeniçerileri savaşçı askerlerden çok derişlere benzetmesi bu ilişkinin adı geçen dönemde ilerlediğinin bir göstergesidir (Busbecq, Tarihsiz: 19). Nitekim Yeniçeri-Bektaşiliğin ilişkileri sözü edilen yüzyılda kesin olarak tesis edildikten itibaren XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca ilerlemiş, XIX. yüzyıl başlarında kati bir suret almış ve bu ilişki Yeniçeri isyanlarına dahi sirayet etmiştir³.

2. Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri

Böyle tabir eylediler anları

Biri Bektaş birisi Yeniçeri (Arslan, 2000: 367)

Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinin gelişmesinde devlet yönetiminin önemli bir etkisi olmuştur. Mesela Yeniçeri üsküflerine takılan ve süpürge denilen sorguç Yıldırım Bayezid zamanında ihdas edilmişti. Yıldırım Bayezid Karaman seferi dönüşünde Hacı Bektaş Veli türbesini ziyaret esnasında türbede devekuşu tüyünden yapılan süpürge ile kabrin süpürüldüğü görülmüş, bunu teberrüken Yeniçerilerin başlarına takmaları süpürge sorgucunun ihdasına sebep olmuştur (Uzunçarşılı, 1984-I: 266). Yine Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Yeniçerilerin Otman Baba'ya İstanbul'a kadar eşlik etmeleri ocak-tarikat ilişkisine katkıda bulunmuştur⁴. Kanuni Sultan Süleyman'ın, Yeniçerilerin disiplinsiz hareketleri karşısında Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi Sersem Ali Baba'yı İstanbul'a getirterek ocak için dua ettirmesi ve bunun üzerine Yeniçerilerin "Bizler Hacı Bektaş köçekleri olduk" demeleri (Koca Sekbanbaşı, 1332: 17-18), ocak-tarikat ilişkisinin XVI. yüzyılda resmen kurulduğunu göstermektedir.

XVI. yüzyılın sonlarında bir Bektaşî babasının Miralay rütbesi ve sekiz derişiyile Yeniçeri Ocağı'nın 99. Orta'sına (94 olarak da geçmektedir) alınması (Esad Efendi, 1243: 203; Brown, 1868: 141)⁵, bunların Şehzâde Camii yakınındaki yeni odalarda ikamet etmelerinin sağlanması, iki müessese arasındaki ilişkileri daha da artırmıştır. Koçu'ya göre biri eski odalarda, dördü de yeni odalarda olmak üzere Yeniçeri kışlalarında beş tekke-mescid mevcut olup bu tekkelerin birer Baba Efendisi vardı (Koçu, 1964: 11, 84, 90). Bu dervişler gece gündüz devletin saadeti ve Yeniçerilerin zafer kazanmaları için dua ederlerdi (Hammer, 1329-I: 201). Hatta bunların Yeniçerilere vaizlik ettikleri dile getirilmiştir (Birge, 1937: 73-74). Hû-keşân (Hû çekenler) denilen bu dervişler merasimler sırasında yeşil elbiseleriyle Yeniçeri ağasının önünde, iki yumrukları karınları üzerinde bastırılmış olarak yürürler, bu arada Bektaşî babası "Kerim Allah" diye devlet ve askerler için yüksek sesle dualar okur ve diğer dervişler de hep bir ağızdan "Hû" diyerek bu duaya eşlik ederlerdi (Özbilgen, 2003: 253; Alkan, 2009: 248-249). Sertoğlu'na göre Hû-keşân adı verilen Bektaşî dervişleri 1591 yılında Yeniçeri ocağında ihdas edilmiştir (Sertoğlu, 1958: 146). Birge'ye göre ise "kıyametin kopması" gibi birtakım büyük hadisenin yaşanmasının beklendiği Hicri 1000 yılında Osmanlı yönetiminin Yeniçeriler ile Bektaşîler ilişkisinin resmen tanıdığını iddia etmektedir (Birge, 1937: 74). Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul'da Yeniçerilerin geçit merasimleri sırasında Bektaşî şeyh ve dervişlerinin de onlarla birlikte ellerinde teberlerle dem çekerek yürüdüklerini haber vermektedir (Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi, 2003: 268). 3 Temmuz 1809 tarihinde yapılan bir resmi geçitte Yeniçeri kazanlarının başında tarikatları temsilen şeyhler bulunmuş, tören sırasında Hacı Bektaş Veli vekili şeyhe Alayköşkü önünde hil'at giydirilip, önünde post ve dergah sahibi dedeler atlı olarak iki yüzden fazla derviş ve abdallar yaya şeklinde, ellerinde teberlerle gülbang-ı Muhammedî çekerek yürümüşlerdir. Ayrıca tören sırasında Hacı Bektaş vekili şeyhe

hil'at giydirilmekle kalınmayıp, ayrıca taraf-ı şâhânedan 2.000 gurus ihсан olunmuştur (Câbi Ömer Efendi, 2003-I: 479).

Resmi törenlerin dışında savaşlarda da Bektaşî şeyh ve dervişlerinden oluşan bir kafilе orduya katılır, savaş sırasında Yeniçerileri cesaretlendirip, manevi destekte bulunurlardı⁶. Viyana kuşatmasında Türk ordusuna esir düşen Kont Marsigli, Divan'da ne zaman Hacı Bektaş Veli'nin adı geçse bir saygı ifadesi olarak Yeniçeri Ağası'nın ayağa kalktığını haber vermektedir (Birge, 1937: 74). XVIII. yüzyılın sonlarında yeni topçu birliklerinin ve Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un kurulmasına önemli katkılarda bulunan Baron de Tott, Yeniçerilerin sadrazamın emirlerine saygılı olduklarını, ancak iç disiplin konusunda Hacı Bektaş Veli'den başkasını tanımadıklarını nakletmektedir (Tott, Tarihsiz: 299). 1821 yılında İstanbul'a bir seyahatte bulunan Guillaume Martin'in gözlemlerine göre ise Yeniçeriler beraberlerinde Bektaşî şeyhleri olmadan herhangi bir törene katılmadıkları gibi savaşa da gitmezlerdi. Yeniçerilerle birlikte savaşa katılan, onlara övgülerde bulunup devletin yücemesi için dua eden Bektaşî şeyh ve dervişlerinin ellerinde mızrak, süngü ve balta gibi aletler bulunurdu (Martin, 2007: 127-128).

Yeniçeri-Bektaşîlik ilişkisi XVI. yüzyılın sonlarından itibaren resmi kayıtlara ve yazışmalara da yansımıştı. Yeniçerilere Bektaşî erkanını taklit etmelerinden dolayı "düdmân-ı Bektaşî" (Çelebizâde Asım Efendi, 1282: 40; Esad Efendi, 1243: 70); Yeniçeri Ocağı'na "Hacı Bektaş ocağı", "ocağ-ı Bektaşîyye", "ocağ-ı amire-i Bektaşîyân" (BOA, C. AS, nr. 45557), "neferât-ı Bektaşîye" (Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, 2003-VIII: 183; Naimâ Mustafa Efendi, 2007-IV: 1752; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 346, 414, 653); Yeniçerilere "Hacı Bektaş köçekleri" (BOA, C.AS, 920/39790; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-IV: 363), "taife-i Bektaşîyye" (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995:168, 296, 787, 788, 812; Naimâ Mustafa Efendi, 2007-IV: 1650, 1724), "gürûh-ı Bektaşîye" (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1969: 69; Çelebizâde Asım Efendi, 1282: 251), "zümre-i Bektaşîyân" (BOA, C.AS, 1042/45741; Naimâ Mustafa Efendi, 2007-III: 1272), "zâbıt-ı Bektaşîyân" (Naimâ Mustafa Efendi, 2007-IV: 1877), "yamakân-ı Bektaşîyye" (Çelebizâde Asım Efendi, 1282: 489); ocaktaki derece ve terfi silsilesine "silsile-i tarîk-i Bektaşîyân"; ocak ağalarına "ağayân-ı Bektaşîyân" (Ahmed Cevad, 1299: 8; Çelebizâde Asım Efendi, 1282: 92), "sanadî-i Bektaşîyân", "ricâl-i dudmân-ı Bektaşîye" (Esad Efendi, 2000: 271, 501) denilmekteydi. Yabancı yazarlar ise Yeniçerileri "Hacı Bektaş oğulları", "Hacı Bektaş çocukları" gibi isimlerle anmışlardı (Farlane, 1829: 292, 293, 309). Paul Wittek ise Yeniçerilerin "gâziyân-ı Hacı Bektaş-ı Veli" adıyla anıldıklarını yazmıştır (Kara, 1990: 163).

Yeniçeriler İstanbul'daki bazı tekkelerle yakın ilişki içerisindeydiler. Mesela Yedikule'de yer alan Mehmed Baba (Perişan Baba) tekkesi ocak-tarikat ilişkisinin

yoğunlaştığı bir tekkeydi (Tanman, 1994-VI: 242). Yine Şahkulu Sultan tekkesi devlet-ordu-Bektaşılık ilişkilerinde ve teşrifatta özel bir konuma sahipti. Merkez tekke-den İstanbul'a gelen şeyhler, İstanbul'daki Bektaşî dervişleri ve Yeniçeri ileri gelenleri tarafından merasimle bu tekkede karşılanırlar, burada bir süre dinlendikten sonra İstanbul'a nakledilirler, merkez tekkeye dönüşlerinde de yine bu tekkeden uğurlanırlardı (Tanman, 1994-VII: 129). Mesela Sultan III. Mustafa döneminde İstanbul'a gelen merkez tekke şeyhi Feyzullah Çelebi, devlet erkânı ve Yeniçerilerin top atışı ile bu tekkede karşılanmıştı. Taşradaki bazı tekkelerin de Yeniçeriler ile doğrudan ilişkileri söz konusuydu. Mesela XVI. yüzyılın sonlarında Yeniçeriler ve Acemi oğlanları, Seyid Gazi tekkesinde her yıl yapılan şenliklere katılmaktaydılar. Hal böyle iken merkezi hükümet bu şenliklere "mülhidlerin buluşması" olarak bakıyordu (BOA, MD, nr.73, s.302; Faroqhi,2003: 82-83). Kandiye'de Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa'nın konağı Bektaşî tekkesi olarak kullanılıyordu (Evliya Çelebi, 2003-VIII: 179, 229). Yeniçeriler, Mısır'da da Bektaşîler ile temas halindeydiler. Zira Mısır'da Yeniçeri karargâhının bir odası Bektaşî dervişlerine tahsis edilip çevresi silahlarla donatılarak, mükellef bir tekke haline getirilmişti (Evliya Çelebi, 2007-X: 137, 159).

Hacı Bektaş Veli tekkesinin ocakla tarikat arasındaki ilişki açısından önemli bir fonksiyonu vardı. 1700 ve 1712 yıllarına ait iki atama belgesi Yeniçeri Ağası ile merkez tekke şeyhi arasındaki iş birliğini göstermektedir. Çünkü Hacı Bektaş Veli tekkesine postnişin atamalarında Yeniçeri Ağası da etkili olmaktadır. Mesela, Hacı Bektaş Veli tekkesi postnişini Abdülkadir Çelebi'nin vefatı üzerine, 1700 yılında bu göreve Elvan Çelebi'nin atanması bu şekilde olmuştu. Yeniçeri Ağası İbrahim imzasıyla gönderilen yazıda Elvan Çelebi'nin şeyhliğe uygun olduğu belirtilerek görevin kendisine tevdi edilmesi istenmişti (BOA, İE.EV, nr. 4053; Soyoyer, 1999: 87). Yine 1712 tarihinde Hacı Bektaş Veli tekkesi vakfıyla ilgili ortaya çıkan bir sorun dolayısıyla iki mütevellî arasında münakaşa meydana gelince sorunun çözümü için bizzat Yeniçeri ağasının devreye girmesi gerekmişti (BOA, İE.EV, nr.4053, 5707; Faroqhi, 2002: 21-22, 24). Keza, 1809 tarihinde mütevellîlik görevini terk eden Yahya Çelebi'nin yerine Yeniçeri ağasının arz ve ilamıyla Sunullah Çelebi atanmıştı (BOA, C.EV, 280/14281). 1826 öncesi son postnişin değişiminde Yeniçeri Ağasının müdahale, tavsiye ve ricası söz konusu olmuş, Feyzullah Çelebi'nin öldürülmesinden sonra yerine büyük oğlu Mehmed Hamdullah Çelebi'nin atanması için gerekli fermanın yazılması ve şeyhlik beratının verilmesi onun vasıtasıyla gerçekleşmişti (BOA, HAT, 725/34510).

Öte yandan merkez tekke şeyhinin ocağın başına atanan yeni ağayı kabul etmesi gerekmektedir. Keza, şeyhin razı olmadığı durumda Yeniçeri Ağası görevinden azledilebilmekteydi. Mesela, 1656 yılında Yeniçeri Ağası olan Mehmet Ağa, Bektaşî şeyhinin razı olmamasından dolayı azledilmişti (Naimâ Mustafa Efendi, 2007-IV: 1657). Bununla birlikte Hacı Bektaş Veli tekke ve türbesinin şeyhi olan zat vefat

edince yerine geçen kimse İstanbul'a gelir, ocaklı onu alay ile Ağa Kapısı'na götürür ve tacını Yeniçeri Ağası başına geçirir, yine alay ile Bâbâli'ye götürülerek ferace giydirilirdi. Yeni şeyhe Hacı Bektaş Veli tekkesine dönünceye kadar Yeniçeriler tarafından "mihman-ı azizü'l-vücutumuzdur" denilerek ikramda bulunulurdu (Esad Efendi, 1243: 203; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 180).

XVII. yüzyılda İstanbul'da bulunmuş olan Ricaut, Yeniçeriler arasında Bektaşilerin bulunduğunu naklederek bunların "sefih" bir yaşantı sürdürdüklerini öne sürmüştür (Şirin, 2002: 16). Hacı Bektaş Vekili olarak 99. Orta'da⁷ ikamet ettirilen Bektaşî babası İstanbul'daki Karaağaç tekkesi şeyhlerinden seçilir ve Yeniçerilerin Bektaşîliğe olan yakınlıklarını ifade ederdi. Ocak işlerinde önemli bir nüfuza sahip olan bu şeyhe, Yeniçeriler de büyük saygı ve hürmet gösterirlerdi (Uzunçarşılı, 1984-I: 566). Mesela bir dönem bu ortada Emin Baba şeyhlik yapmıştı. Emin Baba ordunun koruyucusu olarak kabul edilmiş ve çok sevilmişti. Giyim ve kuşamı sıradan ve çok basitti. Fakat tehlikeli bir durum karşısında Yeniçeriler onun yardımına iltica ederlerdi (Gautier, 1853: 319; Gautier, 1912: 259).

Yeniçeri Ocağı'nın ilgasını gören ve bunu *Gülzar-ı Fütuhât*'ında anlatan Şirvanlı Fatih Efendi'ye göre Bektaşî tekkeleri Yeniçerilere bağlı ve onların bir "fesat" subeleriydi (Şirvanlı Fatih Efendi, 2001: 19). Esad Efendi'ye göre de Bektaşîler, Yeniçeri Ocağı'na karışarak onları dalalete sevk etmişler, böylece ocağın bozulmasına neden olmuşlardı (Esad Efendi, 2000: 648). Dahası Bektaşîler ve Yeniçeriler birleşerek din ve devlete açık ve gizli olarak ihanet eder duruma gelmişlerdi (Esad Efendi, 1243: 204, 206). Merkezi yönetim bu tür sızmalara karşı yine Bektaşî şeyhlerinden istifade ederek önlem almaya ve çare aramaya çalışmıştı. Merkez tekke şeyhlerinden Feyzullah Efendi, Yeniçerilere karışan ve "Pîr"e intisap davasında bulunan eşhas-ı muzırraya nasihat etmek üzere merkezi hükümet tarafından İstanbul'a davet edilmiş ve o da bu davete icabet etmişti. Ancak Cemaleddin Efendi'ye göre o bu nasihat sırasında "gürûh-ı bâtilâ" olan Yeniçeriler tarafından şehit edilmişti (Ahmed Cemaleddin Efendi, 1328: 12).

Öte yandan Bektaşîlerin bu ilişkiden istifade ettikleri de görülmüştü. 1826 yılında tarikat yasaklanırken ortaya atılan görüşlere göre Bektaşîler, Yeniçerilere dayanarak ve Yeniçerilerin gücünden istifade ederek ülkede baba, abdal, derviş ve sultan ismiyle kurulan ve ibadetle meşgul olmak üzere yaptırılan tekkeleri zorla kendi ellerine geçirmişler, iyi niyetlerle kurulan bu tekkeleri hedeflerinden saptırmışlar ve Hacı Bektaş Veli'ye temlik edilmiş olan vakıfların hasılatlarını da kendi nefislerine hasretmişlerdi (BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s. 15, 89, 192-193; BOA, C.ADL, 29/1734; *Burdur Şer'iyeye Sicili*, nr. 204, s.27; *Bursa Şer'iyeye Sicili*, nr. B.317/558, v.6a). Oysa merkezi yönetim 1826 yılına kadar Yeniçeri-Bektaşî ilişkisinden herhangi bir rahatsızlık duymamış, hatta 1803 tarihinde Hacı Bektaş Veli'nin türbe ve tek-

kesinin tamiri, sadece ihtiyaç olduğundan değil, Yeniçeri Ocağı'nın memnuniyetini ve devletin devamı için çalışmalarını sağlamak amacıyla gündeme getirilmişti (BOA, HAT, 120/4900).

Savaş şartlarından dolayı tamiri devamlı tehir edilen Hacı Bektaş Veli tekkesinin postnişini Abdüllatif Efendi ordunun zaferle döndüğü bir ortamda tekrar girişimde bulunmuştur. Devletin kuruluşunda Mevlana Celaleddin ve Hacı Bektaş Veli'nin himmet ve bereketli duaları olduğundan bahsederek istenen bu tamir yaklaşık on bin kuruşluk bir masrafla gerçekleştirilecekti. Padişaha sunulan telhiste bu tamirat ile Hacı Bektaş'ın manevi duasını almanın yanında, Yeniçeri Ocağı'nın "kema-liyle celb" olacağı ve memnuniyetlerinin temin edileceği ifade edilmişti (BOA, HAT, 120/4900). Böylece Hacı Bektaş Veli tekkesinin tamir edilmesiyle Yeniçerilerin gönüllerinin kazanılması arasında bağ kurulduğu, ayrıca Bektaşiliğin desteklenmesinin devlet için stratejik bir hareket olduğu sonucuna varılmaktadır (Varol, 2011: 23).

Yeniçerilerin, Bektaşi olarak nitelenmelerinin tarikata intisapla alakası bulunmuyordu. Gerçi Yeniçeri Ocağı'na asker olarak alınanlar Hacı Bektaş Yolu'ndan ayrılmayacağına dair yemin ettirilirdi (Birge, 1937: 74). Ancak Yeniçerilerin sadece Bektaşi tarikatının müridi olmaları söz konusu olmamıştı⁸. Keza, Halvetî, Bayramî ve Nakşi tarikatlarına intisap eden Yeniçeriler de mevcuttu⁹. İstanbul ve Kahire dışındaki diğer Bektaşi tekkelerinin Yeniçerilerle doğrudan bağlantıları hakkında henüz bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre XVII. yüzyılda Kahire'de Yeniçeri karargahının bir odası Bektaşi dervişlerine (Evliya Çelebi, 2007-X: 137, 159)¹⁰, Istranca dağlarındaki Bektaşi tekkesinin bir odası ise Yeniçerilere tahsis edilmişti (Evliya Çelebi, 1996-I: 208). Bununla birlikte 1730'larda Bursa'daki Ramazan Baba tekkesinde emekli bir Yeniçeri şeyh bulunuyordu. Ancak şikâyet üzerine bu görevine son verilmişti (BOA, C.EV, 55/2706). Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarında Postınpuş Baba tekkesine borcu olanlar arasında iki yeniçeri yer almaktaydı (BOA, MD, nr.41, s.484). Bunlarla birlikte bazı Yeniçerilerin Bektaşi tekkesi inşa ettirdikleri de vaki olmuştu. Mesela Yeniçerilerden Palabıyık Hasan Paşa (ö.1790) Şumnu'da bir tekke yaptırmış, vefat ettikten sonra bu tekkeye defnedilmişti (Mehmed Süreyya, 1996-II: 639).

Yeniçerilerin Bektaşiliğe yalnızca biçimsel bir bağlılıkları söz konusu değildi. Zira *Kavanin-i Yeniçeriyân*'a göre Bektaşiliğin kural ve kaideleri, sembol ve motifleri Yeniçerilerin biçim ve törenlerine de girmişti (Petrosyan, 1987: v.35a). Yeniçerilerin düz beyaz Hacı Bektaş bayrağı vardı (Özbilgen, 2003: 244). Yeniçerilere, Hacı Bektaş Veli'nin razı olmayacağına inanılarak Ramazan ayında ve Cuma günlerinde ceza verilmezdi (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 153). Herhangi bir sebeple ceza alan Yeniçeri, cezasını çektikten sonra ayağa kalkar ve ocak zabitanına iki ellerini göğsü üzerine koyup Bektaşi usulünce selam verirdi (Özbilgen, 2003: 259). Yeniçerilerin

hep bir ağızdan söyledikleri gülbanglarda, sofa tezkerelerinde ve terhis belgelerinde sık sık “Pirimiz, hünkârımız Hacı Bektaş Veli” ifadesi geçerdi¹¹. Yeniçeriler divan toplantılarında Hacı Bektaş Veli'nin ruhu için dua okurlardı (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 149).

Muharrem ayında ulufelerin dağıtılması töreninde Bektaşî motifleri dikkat çekerdi. O gün Başçavuş, “kubbe-i humayun” önüne gelir, Bektaşî tarikatının rükünlerinden biri olan “peymançe (dar)” duruşunda, sağ ayak başparmağı, sol ayak başparmağı üzerine konur, sağ el sol el üzerinde ve orta parmak karşı taraf omuza gelecek şekilde göğüste çaprazlanarak hafif öne eğilmiş vaziyette durulurdu. Bu duruş Bektaşîlikteki “niyaz” duruşuydu (Eğri, 2002: 119). Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın orta ve bölük kazanlarından başka Hacı Bektaş Veli'nin içinde çorba pişirip ocağa yadigar olarak bıraktığına inanılan “Kazan-ı Şerif” vardı. Bu kazanın Yeniçerilerin gözünde manevi değeri o kadar büyüktü ki “Kazan-ı Şerif çarpsın” diye yemin ederlerdi. Hacı Bektaş Veli, ocağın kurulmasından çok önce vefat ettiğine göre bu kazanın Hacı Bektaş Veli tekkesinden teberrüken alındığı, çorba dağıtması konusunun ise bir yakıştırma olduğu kuvvetle muhtemeldir (Koçu, 1964: 86). XVII. yüzyılda Yeniçerilerin kullandığı savaş aletlerinden biri olarak “Hacı Bektaş Veli baltası” (Özbilgen, 2003: 260; Evliya Çelebi, 2001-V: 251; Evliya Çelebi, 2003-VII: 45), başlarına taktıkları başlıklar olarak da “Bektaşî tacı” ve “Bektaşî üsküfü” (Evliya Çelebi, 2001-IV: 104; Evliya Çelebi, 2003-VII: 78, 113) gibi başlıklar bulunuyordu. İlave olarak Yeniçeri şairlerin söyledikleri nefesler de, Yeniçerilerin manevi eğitim sürecinde önemli bir yer tutar, onlar için heyecan ve motivasyon kaynağı olurdu (Eğri, 2002: 127).

Yeniçerilerin Bektaşîlikle olan münasebetleri mevâcib adı verilen maaş defterlerine de yansımıştı. Bu defterlerin giriş kısmında Yeniçeriler “dervişân-ı gâziyân-ı muhibbân-ı hazret-i Sultan Hacı Bektaş-ı Veli” şeklinde tanımlanmakta (Uzunçarşılı, 1984-I: 434), Yeniçeri ulufeleri ile Hacı Bektaş Veli tekkesine ait tamir masrafları aynı defterlere yazılmaktaydı. Bu durum da iki kurum arasındaki ilişki açısından dikkat çekicidir (Alkan, 2009: 251). Öte yandan Yeniçerilerin kurdukları yüzlerce vakfın hiçbirinin hayır şartlarında Hacı Bektaş Veli tekkesinin giderlerini karşılama gibi bir hükme rastlanmaması Yeniçerilerle Bektaşîler arasındaki ilişkinin şekli olduğu yorumlarına neden olmuştur. Böyle olmakla birlikte 1790 ve 1801 tarihlerinde Beylerbeyi Hasan Paşazâde Recep Paşa'nın Kalkandelen'deki Sersem Ali Baba tekkesi yararına iki vakıf kurması az da olsa Yeniçerilerin Bektaşî tekkeleri yararına vakıf kurduklarının bir göstergesidir. Vakfın nezareti Sersem Ali Baba tekkesi postnişinliği ile birlikte Yeniçeri ağasına ve Hacı Bektaş Veli Âsitanesi'ndeki seccâdenişine bırakılmıştı (Alkan, 2009: 254-256).

Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinin iç içe geçtiği mekânlar arasında Yeniçeri kahvehaneleri yer alıyordu. Her kahvehanenin geceleri ikamet eden bir Bektaşî babası

vardı. Bu Bektaşî babası kahvehanenin açıldığı gün düzenlenen “Kahvehane Nişan Alayı” sırasında elinde teber, kuşağında nefir ve kolunda keşkül ile çavuşların peşinde yürüyerek, kahvedeki baba sofasına çıkıp otururdu (Koçu, 1964: 297-299).

Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinde eleştiri alan ve şüpheyile yaklaşılan husus, bozguncu zümrelerin Bektaşîlik vasıtasıyla ve ifsad etmek gayesiyle ocağa sızmaları konusuydu (Gündüz, 1989: 94). İ. Gündüz’e göre muhtelif zamanlarda müntesipleri ve muhipleri sıkı takibata uğrayan Babai, Haydarî, Hurufî, Kalenderî ve Işıklar gibi Şii ve Batınî zümreler Bektaşîliğe ve oradan da Yeniçeriler arasına girerek onların asli hüviyetlerini kaybettirmişler ve Yeniçerilerin silahlı gücünü kendi hesaplarına kullanmışlardı. Bunda Bektaşîliğin müsamahalı usul ve adabının da etkisi olmuştu (Gündüz, 1989: 134-135, 172, 197). Sultan II. Mahmud gerek Yeniçerilerin gerekse Bektaşîlerin ortadan kaldırılmalarını emrettiği fermanlarında iki zümrenin şer’i şerife mugayir ve küfre müncer olarak, istihsal-i muharremât ve terk-i savm u salât ve Hulefa-i Raşidîn hazretlerine küfretmek gibi hareketlere cesaret ederek bir takım saf iman sahiplerini cehaletlerinden dolayı cadde-i müstakimden ayırarak dalalet yoluna saptırdıklarını ifade etmekteydi (BOA, C.ADL, 29/1734; Esad Efendi, 1243: 213; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 182; Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 151). Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere devletin üst kademesinde Yeniçerilerin Bektaşîlerle birlikte bozulduğu ve aynı karakteri taşıdığı algısı oluşmuştu. Bu cümleden olarak Yeniçeriler ve Bektaşîler kaldırılırken başka müşterek suçlamalara da maruz kalmışlardı. Esad Efendi Bektaşî tekkelerinde Kur’an ayetlerinin helalara tıkaç yapıldığını söylerken (Esad Efendi, 1243: 212) Mehmed Dâniş Bey Yeniçerilerin Kur’an’ı bıçakla parçalayıp ayakları altında çiğnediklerini iddia etmiştir (Mutlu, 1994: 49). Böylece ilga ve yasaklama olayında Yeniçerilerle Bektaşîler arasında bağlantı kurulmuştu. İlave olarak meşveret meclisinde Bektaşî tekkelerininin 60 yıldan eski olanlarının kadim kabul edilerek yıktırılmamalarının istenmesi; devlet ricali, ulema ve meşayih arasında bu sızma ve bozulmanın son dönemde yoğunlaştığı ve zuhur ettiği düşüncesinin hakim olduğunu göstermektedir (Gündüz, 1989: 167, 177).

3. Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler

Sultan III. Selim dönemi ve bilhassa Alemdar Mustafa Paşa olayına kadar Bektaşîlerin, Yeniçeri isyanlarına destek verdiklerine dair bilgilere tesadüf olunmamaktadır. Bununla birlikte Esad Efendi’ye göre Yeniçerilerin teşkilatları bozulduğunda dışardan Bektaşîler ocağa girip askeri teşvik ederek önemli bir rol üstlenmişlerdir. Esad Efendi ocağın ilgasından sonra kaleme aldığı eserinde, Yeniçeri Ocağı’nın bozulmasının temel nedeni olarak Bektaşîlik gösterilmekteydi. Bektaşîler, ocağı yoldan çıkarmışlar¹² devamlı surette onların İran’a meyletmelerine sebep olmuşlar ve nihayet “Şah adına” kılıç çekmişlerdi. Yine aynı müellif Kanuni Sultan Süleyman zamanında meydana gelen Kalender Çelebi isyanını da -her ne kadar Yeniçeriler ve Yeni-

çerilikle doğrudan ilgisi yok ise de- buna delil olarak göstermektedir (Esad Efendi, 1243: 202).

Bektaşilerin Yeniçeri isyanlarına destek verip vermediklerinden önce Hacı Bektaş Veli tekkesinin çeşitli olaylarda rol oynadığı görülmektedir. Özellikle Osmanlı-Safevi mücadelesinin yoğunlaştığı ve Kızılbaş takibinin olduğu dönemde adı geçen tekkenin önemi artmıştır. Mesela Sultan II. Bayezid döneminde yayılan bir söylenti dikkat çekmektedir. Buna göre Şah İsmail Anadolu'ya gelerek Hacı Bektaş Veli türbesinde konaklamış, bu sırada Hacı Bektaş Veli'yi rüyasında görmüş ve rüyada Hacı Bektaş Veli, "Oğlan, gerisin geri git, yoksa seni fena ederim" demiş ve bu uyarı üzerine Şah İsmail Azerbaycan'a gitmiştir (Peçevi İbrahim Efendi, 1981: 93). Çaldıran savaşında yaşanan bir olay, Bektaşiliğin Yeniçerileri etkilemesine dair ipucu taşımaktaydı. Zira Osmanlı ordusu Çaldıran'a ulaştığında Yavuz Sultan Selim'e hemen saldırıya geçmesi tavsiye edilmiş, bunu yapmadığı takdirde Yeniçerilerin Bektaşî öğretileri nedeniyle Kızılbaş Safevi ordusuyla savaşmak istemeyecekleri ifade edilmişti (Tunçay-Can, 2002: 8)¹³.

Hacı Bektaş Veli tekkesi 1526-1527'de Kalender Çelebi isyanına sahne olmuştu. İsyân 1526'da Mohaç savaşı sırasında çıkmış ve Orta Anadolu'da yayılmıştı. Kalender Çelebi, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan kabul edilen Çelebilerden Balım Sultan'ın evlatlarından ve Hacı Bektaş Veli tekkesinde şeyh bulunuyordu. Anadolu'da Bektaşiliğin yayılması için çalışmış ve etrafına pek çok mürid toplamıştı (Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 1989-II: 153-154; Peçevi İbrahim Efendi, 1981: 93). Esad Efendi'ye göre Kalender Çelebi'nin isyanı Bektaşilerin İran'a meylederek devamlı surette Anadolu'da "Şah adına" kılıç çekmelerinin ve Osmanlı Devleti'ne ihanetlerinin tezahürlerinden biriydi (Esad Efendi, 1243: 201). Kalender Çelebi, Osmanlı Devleti'ne karşı saltanat davasıyla ortaya çıkmış, "Kalender Şah" unvanını kullanarak Safevilerle münasebette bulunmuştu (Danişmend, 1948-II: 124). Ayrıca Kalender Çelebi, "zamanın mehdisiyim" diyerek halkı etkilemiş, hatta bir devlet adamı edasıyla bayrak açarak davul çaldırılmıştı (Müneccimbaşı Ahmed Dede, 1974-II: 526)¹⁴.

İsyân haberi Kanuni Sultan Süleyman'a Mohaç savaşı dönüşünde Petervaradin'de bildirilmiş, o da Sadrazam İbrahim Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Yapılan ilk savaşlarda Kalender Çelebi başarılı olmuş (Müneccimbaşı Ahmed Dede, 1974-II: 526-527), bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi ile Elbistan'a kadar ilerlemişti. Kalender Çelebi'nin bu kadar güçlenmesinin ve taraftar kazanmasının sebebi bölgenin fethi sırasında dirlikleri ellerinden alınmış olan Dulkadirli sipahileri olduğu anlaşılmıştı. İbrahim Paşa, Kalender Çelebi'ye mağlup olan askerleri ordugâhına sokmadığı gibi tumarları ellerinden alınmış Dulkadirli sipahileri ve Türkmen ileri gelenlerini davet ederek onlara eski

haklarının geri verileceğini taahhüt etmiştir. Ayrıca bu Türkmen beylerine hil'at giydirip onlara bağışlarda bulunmuştur. Böylece Kalender Çelebi'nin safında yer alan tımarlı sipahileri ve Türkmen beylerini ondan ayırmayı başarmıştır (Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 1989-II: 156; Peçevi İbrahim Efendi, 1981: 93-94).

Bu arada Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamayacağını anlayan Kalender Çelebi, İran'a gitmeye niyetlenmiş, ancak Bağdat'a yönelmiştir. Daha sonra 22 Haziran 1527 tarihinde Elbistan civarındaki Başsaz yaylasında yapılan savaşta Kalender Çelebi ile yanındaki Dulkadirli beylerinden Veli Dünder yakalanarak idam edilmiştir (Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, 1989-II: 157; *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. F. Giese, s.14; Danişmend, 1948-II: 124-125)¹⁵. Böylece Kalender Çelebi isyanı bastırılmış, ancak bu isyan sebebiyle Bektaşılık bir süre hükümet nezdindeki nüfuzunu kaybetmiş, Hacı Bektaş Veli tekkesinin faaliyetleri kesintiye uğrayarak tekke Kanuni Sultan Süleyman döneminin son yıllarına kadar kapalı kalmıştır (Faroqhi, 1975: 212).

1577 tarihinde ise Suriye civarında Şam Diyade adındaki Türkmen aşiretlerinden bir şahıs Şah İsmail olduğunu iddia ederek Malatya etrafındaki aşiretleri ayaklandırmış ve başına elli bin kişi toplamıştır. Daha sonra Kırşehir'e gelen Şam Diyade, Hacı Bektaş Veli türbesinde kurbanlar kesmiş, buna tekkedeki şeyh ve dervişler seslerini çıkarmamışlardır (BOA, MD, nr. 32, s.204; BOA, MD, nr. 35, s.174, 188; Akdağ, 2009: 276).

Robert Mantran XVII. yüzyılda Bektaşilerin, İstanbul'da meydana gelen birkaç Yeniçeri ayaklanmasına iştirak ettiklerini belirtmekte, ancak detaylı bilgi vermemektedir (Mantran, 1990-I: 112). Oysa 1656 yılında meydana gelen Vak'a-i Vakvakiye'de Hacı Bektaş Veli tekkesi şeyhi, Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa ile görüşerek ondan Yeniçeri isyanının ortadan kaldırılmasını, din ve devlet uğrunda düşmanla savaşarak milletin rahata kavuşturulmasını istemiş, gerekirse kendisinin de bu uğurda canını feda edebileceğini bildirmişti (Naîmâ Mustafa Efendi, 2007-IV: 1723). Aynı tarihte Anadolu kazaskeri payesiyle İstanbul kadısı olan Abdürrahimzâde şehirde teftiş yaparken Hacı Bektaş köçeklerinden yani Yeniçerilerden birini tecziye etmiş, bundan müteessir olan Yeniçeri Ocağı'ndaki Bektaşî babası ve dervişler ayaklanmış, kadının azliyle olay büyümeden ortadan kaldırılmıştı (*Silahtar Tarihi*, c.I, s.75; Uzunçarşılı, 1984-I: 361).

Öte yandan Bektaşî babaları arasında şiirlerinde Osmanlı ordusunun başarısı ve Osmanlı Devleti'ne ihanet edenlerin cezalandırılmaları için dua edenler bulunmaktaydı. Mesela Şahkulu Sultan tekkesi şeyhi Azbi Baba, Sultan II. Ahmet döneminde Avusturya üzerine yapılan seferde ordunun başarısı için böyle bir duada bulunmuştu (Erol, 2003: 73). Oysa 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşında askerin içine giren bir Bektaşî dervişinin, "Behey ahmaklar, abes yere

canınızı niçin telef edersiniz, yuf size, şehadet ve gaza fazileti diye işittiğiniz sözün aslı yoktur. Osmanlı padişahı kendi sarayında sefasında ve Efrenc kralı memleketinde cümbüşünde iken sizlerin dağ başlarında can vermeniz nedir bilmem” diyerek askerinin cesaretini kırıp, firar etmelerine ve böylece savaşın kaybedilmesine sebep olduğu haber verilmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 54).

Bununla birlikte Yeniçeri kışlasında oturan veya İstanbul’da bulunan Bektaşî şeyhlerinin bazı Yeniçeri isyanlarına katıldıkları ve Yeniçerileri cesaretlendirdikleri nakledilmektedir. Mesela Alemdar Mustafa Paşa olayında Bektaşîler, Yeniçerilerin saraya hücumlarında onlara destek olmuşlar, Bektaşî babaları ellerinde teberler ve bayraklarla Yeniçerileri cesaretlendirmişlerdi. Bu olayda ellerinde büyük bayraklar bulunan üç Bektaşî şeyhi: “Yürüyün yoldaşlar! Hacı Bektaş Veli uyandı ve Sultan Süleyman mezarından kalkıp size dua ediyor. Gayret ediniz yoldaşlar!” diyerek Yeniçerileri gayrete getirmişlerdi. Olay sırasında bu üç Bektaşî şeyhi hayatını kaybetmişti (Uzunçarşılı, 1942: 168; Uzunçarşılı, 1984-I: 566). Dahası Alemdar vakası sırasında Yeniçeriler, Alemdar’ın askerlerinden bazılarını Bektaşîliği kullanıp ikna ederek etkisiz hale getirmişlerdi (Koçu, 1959-II: 600).

Öte yandan 1817 yılında idamına karar verilen mütegalibeden Seferihisar Voyvodası İbrahim hacca gitmek bahanesiyle, Hacı Bektaş Veli tekkesine sığınmıştı. Yakalanıp idam edilmesi görevi Bursa valisi Nurullah Paşa’ya verilmekle birlikte voyvodanın, yapılan araştırmalarda iki üç adamıyla tekkede bulunduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine voyvodanın tekkeden çıkmasının beklenilmesine karar verilmiş, tekkeden çıktığında da yakalanıp öldürülmesi için Karaman valisi Galip Paşa memur edilmişti (BOA, HAT, 278/16384; HAT, 1275/49501; HAT, 504/24846; BOA, C.DH, 78/3869; Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, 2008: 767-768; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-X: 209).

Sultan II. Mahmut kendinden önceki Yeniçeri isyanlarını dikkatle takip edip ocağı ortadan kaldırma düşüncesini gerekli ortamı hazırladıktan sonra gerçekleştirmeyi planlamıştı. Bu münasebetle saltanatının ilk yıllarında Yeniçerilere karşı doğrudan herhangi bir harekâta girişmemiş, daha çok bürokratik atamalarla kendine yakın isimleri önemli mevkilere getirmişti. Bu arada gelişen bazı olaylar Yeniçerilerin Bektaşîler üzerinde verilecek herhangi bir kararda etkin olduklarını göstermişti. 1820 yılında yaşanan Bektaşî İbrahim olayı bunlardan biridir. Fındıklı’da oturan Bektaşî İbrahim, Bayezid Camisi avlusunda attarlık yapan bir kişiyi casusluk ile itham etmiş, kendisinin topçu neferi olarak Mısır’a gittiği sırada esir düştüğünde bu zatı gördüğünü iddia etmişti (BOA, HAT 510/25034 B; BOA, HAT 510/25034 C). Oysa yapılan tahkikat Bektaşî İbrahim’in iddialarının hakikatle bir ilgisi olmadığı ve attarın itimat edilen bir şahıs olduğu ortaya çıkarmıştı. Bektaşî İbrahim’in ise akli dengesinde noksanlık olduğundan aklına geleni diline doladığı, ne konuştuğunu bilmediği,

dolayısıyla kendisinin Süleymaniye Bimarhanesi'ne konulması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Sultan II. Mahmut Bektaşî İbrahim'in Hacı Bektaş Veli Âsitanesi'ne gönderilmesini emretmiştir (BOA, HAT 510/ 25034). Sultan II. Mahmud, bir Bektaşinin bimarhaneye konulmasının olumsuz yankı yapacağından kuşkulunmuş ve muhtemelen Yeniçerilerin olası bir tepkisinden çekinmişti (Varol, 2011: 23).

Dönemin yabancı müşahitlerinden Adolphus Slade'in belirttiği gibi XIX. yüzyıl başlarında Yeniçerilik ve Bektaşilik eş anlamlı hale gelmiş, iki kurumun menfaatleri karşılıklı olarak birbirlerine bağlanmıştı (Slade, 1833: 377). O dönemde 99. Orta'da ikamet eden Haydar Baba olayı bu birliktelik ve Yeniçeri isyanlarında Bektaşilerin oynadıkları roller bakımından önemlidir. Zira iddialara göre Haydar Baba, Sultan III. Selim'in öldürülmesi ve Alemdar Mustafa Paşa vakalarında Yeniçerileri cesaretlendirmiş ve bunu daha sonra kaçtığı İran'da övünerek anlatmıştır (Esad Efendi, 1243: 204; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 54). Bu itibarla Haydar Baba, İran'a casusluk yaptığı suçlamasıyla Şeyhülislam Yasincizâde Abdülvehhab Efendi'nin delaletiyle Erzurum'a sürgün edilmiş (BOA, HAT, 284/17078), Yeniçeriler pîrlerinin sürgün edilmesini içlerine sindiremeyip hemen iade olunması isteğinde bulunmuşlar, istekleri kabul görmeyince de infial göstermişlerdir (BOA, HAT, 289/17328; Esad Efendi, 1243: 205).

Haydar Baba'yı İran casusu olarak gösteren Cevdet Paşa, Bektaşilerin içerisinde mezhepsiz diye nitelediği pek çok kimsenin karıştığını, Haydar Baba'nın İran Rafızilerinden bir "kalles" olduğunu, Sultan III. Selim ve Alemdar vakalarında bulunarak daha sonra İran'a kaçtığını tekrar etmektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 54, 61). Yukarıda da zikredildiği üzere aslında bu rivayet *Üss-i Zafer'de* dile getirilmiş ve oradan Cevdet Paşa gibi dönemin tarihçileri tarafından da nakledilmiştir.

Şeyhülislam Yasincizâde Abdülvehhab Efendi'nin 1812 yılında Tahran sefaretinde sırasında bu zatı gördüğü belirtilmiştir. Bu itibarla Haydar Babanın Yasincizâde'nin yanına gelerek kendisinin Sultan III. Selim ve Alemdar vakalarında yeniçerileri yönlendirdiğini gururla anlattığı ifade edilmiştir. İstanbul'a dönen Yasincizâde konuyu araştırmış, meseleyi Sadrazam Salih Paşa'ya aktarmış ve Yeniçerilerin maaşlarının dağıtıldığı sırada Haydar Baba'nın hala Yeniçeriler arasında 99. Ortada oturduğu öğrenilmiştir. Bu olaydan iki yıl önce Drama'da yakalanan bir casusun Bektaşî kıyafetinde olması ve suçunu itiraf etmesi (BOA, HAT 864/38542) devlet ricâlini Haydar Baba'nın da ocak içerisinde bulunan bir casus olarak itham edilmesine götürmüştür. Rivayete göre Haydar Baba Tulumbacılar müdürü ve ocak yazıcılarından bir kişi tarafından tertip edilen oyunla yakalanmıştır. Bu kişiler Yeniçeri Ağası ile Haydar Baba'yı tanıştırmak bahanesiyle Baba'yı kandırıp Ağa'nın harem dairesine getirmişler ve böylece yakalanmasını sağlamışlardır. Yakalanıp tutuklanan Haydar Baba

İran'a geri gönderilmek amacıyla 1822 yılında İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır (Esad Efendi, 2000: 131).

Haydar Baba'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması üzerine bazı yeniçeri ustaları durumdan rahatsız olarak Baba'yı kurtarmaya çalışmışlardır. Yeniçeri ustalarından 40-50 kişilik bir grup Baba'nın sürgün edilmesinin sebebini sormak için Ağa Kapısına gelmişlerdi. Bu durum Haydar Baba'nın Yeniçeriler arasında ne kadar etkili bir şahıs olduğunu ve Yeniçerilerin Bektaşî Baba'sına olan düşkünlüklerinin göstergesiydi. Yeniçeriler hükümetten üç şey istemişlerdi. Biri Yeniçeri kusurlularının cezasının kendi zabitleri tarafından verilmesi, diğeri Bosna ve Niş'deki Ağa vekillerinin azli, üçüncüsü ise nefyedilen Bektaşî Babası Haydar Baba'nın İstanbul'a avdetiydi (BOA, HAT, 289/17328). Yeniçeri Ağası, ustaları teskin etmek için İran ile harp zamanında bir casusun İstanbul'da ve hele "padişah ocağı olan" yeniçeri kışlasında barınamayacağı izah etmeye çalışmıştır. Ancak, ustalar bunu kabul etmeyerek Haydar Baba'nın "*Bektaşî zinde ve fahri altında olup bir vakitten beri kışlada oturduğu için bu muamelelerin caiz olamayacağını*" dile getirmişlerdir. Dahası Haydar Baba'nın manevi evlatları oldukları dile getirilen ustalar meseleyi ısrarlı bir şekilde takip etmiş ve babayı kurtarmaya çalışmışlardır. Ancak Baba'nın Gebze'de şiddetli bir hastalığa yakalandığı ve sürgün yerine ulaşmadan Bolu'da nefes darlığından dolayı öldüğü haberi gelmiştir (BOA, C.ADL, 9/593). Baba'nın mensup olduğu 99. Orta oda mütevellisi zabiti marifeti ile tahrir edilen eşyalarının yazıldığı defter Bolu naibi tarafından İstanbul'a ulaştırmış, mirasının varisleri çıkmaması durumunda devlet hazinesine aktarılması ve bu hususun Rumeli kazaskerine havalesi uygun görülmüştür (BOA, HAT, 293/17451). Haydar Babanın terekesine bakıldığında Rafizi ve İran casusu olmakla itham edilen Baba'nın yanında bir adet Mushaf-ı Şerif bulunmakta, ayrıca 30 kuruş da iskât-ı salat için ayrıldığı anlaşılmaktadır¹⁶.

Öte yandan ustalar, Haydar Baba hakkında diğer Yeniçerilerle Orta Cami denilen yerde bir toplantı yapmışlar, fakat ortak bir kanaat oluşmamış ve bazı yeniçeriler Baba'yı desteklememişlerdir. Buna rağmen ustalar onu Pîrevî'ne veya Merdivenköy tekkesine getirmek gibi başka formüller teklif etmişlerse de sonuç alamamışlardır. Bunun üzerine, kendi aralarında gizlice toplantılar yaparak şeyhi getirmenin başka formüllerini araştırmışlardır. Ancak bütün girişimleri sonuçsuz kalmış, mesele hakkında verilen fetvada padişahın sürgüne gönderdiği birini Yeniçerilerin geri çağıramayacağı belirtilmişti. Bir türlü umduklarını bulamayan ustalar bir müddet sonra, Yeniçeri Ağası'na baskı yapmaya başlamışlar; 1821 Rum olayları öne sürerek ocaklarının, mallarının, ailelerinin hatta padişahın bile canının tehlikede olduğunu söyleyip bu konuda kati bir fetva istediklerini bildirmişlerdir. Ustaların isteğine göre, ya İstanbul'da bulunan gayr-i Müslimler gönderilecek ya da kendileri bunları kılıçtan geçireceklerdi (BOA, HAT, 284/17078). Durum karşısında şaşırıp kalan Ağa, yeniçerileri teskin etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Neticede Yeniçerilerin

bu ısrarlı istekleri padişaha arz edilmiş, Sultan II. Mahmud Yeniçerilerin bu “infialinin” Haydar Baba meselesinden kaynaklandığı tespitinde bulunup, Yeniçeri ayaklanmasından çekinerek geri adım atmış ve ustaların bazı istekleri kabul etmiştir. Bunlar cezalandırılacak olan Yeniçerinin kendi ağası tarafından cezalandırılması, Bosna ve Niş’teki Yeniçeri ağaların değiştirilmesi şeklindedir (BOA, HAT 289/17328). İlave olarak ustaların teskin edilmesi doğabilecek bir fitnenin ortadan kaldırılması amacıyla Haydar Baba’nın yakalanmasını sağlayan Yeniçeri Ağası 9 Kasım 1822’de azledilerek Bursa’ya gönderilmiştir (Esad Efendi, 2000: 132).

Yeniçeriliğin ilgasından dört sene önce meydana gelen Haydar Baba olayı Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinin iç içe geçtiğini göstermiş, Yeniçerilerin 99. Orta’da ikamet eden Bektaşî babasına nasıl sahip çıktıkları ve onu korudukları görülmüştür. Fakat aynı zamanda Haydar Baba olayı ileride Bektaşîlerin sürgüne gönderilmesi sırasında devlet yetkilileri arasında dillendirilecek olan İran taraftarlığı ithamları için de zemin oluşturmuştur. Ayrıca Haydar Baba’nın sürgüne gönderilerek Yeniçerilerle bağının kopartılmasının, ileride oluşabilecek gerilimleri test etmek ve Yeniçeri-Bektaşî birlikteliğini kırmak amacıyla yapıldığı da ileri sürülmüştür (Varol, 2011: 25-26).

Öte yandan Esad Efendi, Şirvanlı Fatih Efendi’den naklederek Bektaşîlerin 1821 Mora İsyanı’nda Rumlara “sizinle ittifak ile bu Yezidleri katledeyim” dediklerini ve bu sırada İran’la yapılacak muhtemel bir savaşta ehl-i sünneti vurmak için Şah’ı beklediklerini yazmaktadır (Esad Efendi, 1243: 204). Bununla birlikte Vak’a-i Hayriye’yi görmüş ve bu olay üzerine *Gülzâr-ı Fütûhat* adıyla bir risale yazmış olan Şirvanlı Fatih Efendi’ye göre “haktan görünen ancak cahil ve batıl bir gurûh olan” Bektaşîler, İslam’a kâfirlerden daha şiddetli bir düşmandılar. Keza, Bektaşîler Hz. Peygamber’e ve ehl-i beyte karşı saygılı olduklarını ifade etmelerine rağmen davranış ve hareketleriyle tam tersi bir durum içerisindeydiler. Hatta İslam’ın ilk ortaya çıkışında Ebu Cehil ve Ebu Leheb nasıl Hz. Peygamber’e düşmanca davranmışlarsa, Bektaşîler de Osmanlı hanedanına ve devlet adamlarına karşı her zaman düşmanca bir tutum sergilemişlerdi. Şirvanlı Fatih Efendi’ye göre Mora isyanı sırasında İran’la savaş çıkacağı şayiisi yayılmış, bunun üzerine Anadolu’da bulunan Bektaşîler bir takım yaralayıcı aletler tedarik ederek İran’ın Anadolu’yu istilasını dört gözle beklemişlerdi. Bu sebeple Bektaşîler İslam’a kâfirlerden daha şiddetli düşmandılar (Şirvanlı Fatih Efendi, 2001: 19-20, 81).

4. Yeniçerilerle Birlikte Bektaşîliğin Yasaklanması

Yeniçeri Ocağı’nın 1826 yılında kaldırılması Bektaşîliğin de gözden düşmesine ve yasaklanmasına neden olmuştur. 1826’ya gelinceye değin ilmiye sınıfından ve bazı mutasavvıf zümrelerden eleştiriler alan Bektaşîlik, Yeniçeriler kadar devlet adamlarının ve halkın nefretini kazanmış değildi. Sultan II. Mahmud’un saltanatının ilk yıllarında devlet adamlarının Bektaşî kıyafetinde tebdil ile gezdikleri olur-

du¹⁷. Fakat bu durum Yeniçeri ocağının kaldırılması kararı ile değişip kati bir hal aldı. Aslında Yeniçerilerle yüzleşmek isteyen hükümet bazı Bektaşilerin onlara destek vermeleri ve Yeniçerilerin Bektaşî tekkelerine sızmaları ve saklanmaları ihtimaline karşılık böyle bir yasaklama yoluna gitti. Dönemin tarihçileri Esad Efendi, Ahmet Lütfi Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa Vak'a-i Hayriye günü Bektaşî babalarının ocak propagandası yaptıklarını ve bunun için Bektaşîliğin yasaklandığını bildirmektedirler (Esad Efendi, 1243: 205-206; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 181-183; Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 150-151). Hâlbuki Bektaşî tekkelerinin kapatılması kararının alındığı meşveret meclisinde Bektaşîlerin Yeniçerilerle ilişkileri üzerinde durulmamış, Bektaşîlerin Vak'a-i Hayriye'ye destek verdiklerine dair tek bir kelime edilmemiş, daha çok onların dine muhalif hal ve davranışları dile getirilmiştir¹⁸. Toplantıda Bektaşîler ile Yeniçeriler arasındaki ilişkiyle ilgili sadece Bektaşîlerin, Yeniçerilere dayanmak suretiyle Hacı Bektaş Veli tekkesine bağlı diğer tekke ve zaviyelerin isimlerini değiştirerek kendilerine mal ettikleri, vakıfların gelirlerine el koydukları, tekkeler kurup açık ve gizli olarak pek çok kötülüğü yaydıkları üzerinde durulmuş, bu gerekçe ile Bektaşîlere ait vakıfların da ellerinden alınması kararlaştırılmıştır (BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s.15, 192). Yasak uygulanırken de Bektaşîler, Yeniçerilere olan desteklerinden ziyade itikadi kusurları bakımından ağır eleştiriler almışlardır. Böyle olmakla birlikte Bektaşîliğin yasaklanması siyasi bir karar idi ve asıl mesele Yeniçerilerin yok edilmek istenmesiydi. Dini gerekçe siyasi karara meşruiyet kazandırmış oldu. Bu arada Yeniçerilere karşı Sultan II. Mahmud'u destekleyen ilmiye sınıfı Bektaşîlerin üzerine gidilmekle memnun edilmeye çalışıldı.

5. Vak'a-i Hayriye'de Bektaşîler

Bektaşî derviş ve babalarından Vak'a-i Hayriye'de isyana katılarak Yeniçerileri cesaretlendirenler olduğu ifade edilmiştir. Şirvanlı Fatih Efendi ihtilal esnasında "ol tâife-i pür-dalâl"ın Et Meydanı'nda toplanıp "yuf borusu" çaldıklarını bildirmektedir (Şirvanlı Fatih Efendi, 2001: 20). Yine nakledildiğine göre isyan sırasında Bektaşî babaları, Yeniçerilerin önlerine düşüp, "Ayakdaşlar! Sakın fütur getirmeyin! Tereddüt göstermeyin! Ocağın nâmı kıyamete kadar kalkmaz! Göreyim sizi, Hacı Bektaş Ocağını uyandırın!" diyerek onları tahrik etmişlerdir (Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 154). Esad Efendi'ye göre Bektaşî babalarının bir kısmı Et Meydanı'nda ellerinde teberlerle Yeniçerileri kışkırtırken, bir kısmı da isyancıları çoğaltmak için İstanbul'a dağılmışlardır. Keza, Esad Efendi, Üsküdar'dan İstanbul yakasına geçen bir Bektaşî'nin Yeniçerilerin isyan ettiklerini ve hükümeti ele geçirdiklerini etrafta bulunanlara coşkuyla duyurduğunu, hatta onun kale efradını harekete geçirmek üzere yola çıktığını anlatmaktadır (Esad Efendi, 1243: 205-206; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 155). Ayrıca bir diğer isyanla ilgili rivayete göre Bektaşî babaları tarafından işletilen kahvehaneler Yeniçerilerin toplandıkları ve isyan planları yapıp idare ettikleri yerler haline gelmiştir (Berkes, 1978: 44; Aslan, 2004: 90).

Faroqhi'ye göre Hacı Bektaş şeyhleri Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması süreci içine kendilerinin çekilmesine mani olmaya çalışmışlar, Vak'a-i Hayriye'deki olaylarda Bektaşî tarikatının rolü "şaşılacak derecede pasif kalmış"tı. O kadar ki Yeniçerilerin direnişine bir şekilde katılma çabası dahi söz konusu olmamıştı. Keza 1850'den itibaren tarikatın Osmanlı hükümetince hoş görülüp yeniden faaliyet göstermesine olanak sağlayan bu "pasif" tutumları olmuştu (Faroqhi, 2003: 45).

Öte yandan Vak'a-i Hayriye'de Yeniçerilere destek verdiği ifade edilen Bektaşî şeyhlerinden biri Kıncı Baba'dır. Aynı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına dair kaleme aldığı *Nusretnâme*'sinde Yeniçeri ve Bektaşîlerin birlikte anıldıklarına vurgu yapmakta, Sultan II. Mahmud'un otuz bin "zümre-i Bektaşiyân u eşkiya"yı (Arslan, 2000: 370) tard ve mahvettikten sonra "bi-mezheb" Bektaşîleri de idam ve sürgün ederek Hz. Peygamberi razı kıldığını, Bektaşî tekkelerini altüst etmekle kalmayıp Kıncı Baba'yı da ortadan kaldırdığını bildirmektedir. Aynı devam eden satırlarda Kıncı Baba'yı *dinsiz, Yezid, Şeyh-i Necdî'yemürid, zındık, mülhidve fasık* gibi çok ağır ifadelerle anarak İstanbul'da fesat çıkardığını ve halkın itikadını bozduğunu iddia etmektedir. Buradan Kıncı Baba'nın Yeniçerilere doğrudan olmasa bile dolaylı olarak destek verdiği, bunu da Vak'a-i Hayriye sonrası canıyla ödediği sonucuna varılmaktadır (Arslan, 2000: 361). Oysa dönemin kaynaklarında dikkat çeken husus Kıncı Baba'nın idamı sırasında Yeniçerileri kışkırtmasından ve isyana katılmasından söz edilmeyip itikadi açıdan hatalı bulunup cezalandırılmasıdır. Bu durum Vak'a-i Hayriye günü Yeniçerileri destekledikleri sebebiyle tutuklandıkları ifade edilen ve idamları gerçekleştirilen diğerleri için de geçerli olmuştur. Bu kişiler İstanbul Ağasızâde Ahmed ve Yusuf Ağâh Efendi'dir.

6. Vak'a-i Hayriye Sonrası Yeniçeri ve Bektaşî Takibi

Vak'a-i Hayriye günü (15 Haziran 1826) sonrası da Yeniçerilerin takip ve imhalarına devam edilmiştir. İstanbul dışına kaçan Yeniçeriler izlenip, özellikle Belgrad ve Mudanya ormanlarına sığınanlar bu ormanlar muhtelif yerlerden ateşe verilerek yok edilmişlerdir (Koçu, 1964: 329-331). Bölgede bulunan Bektaşî tekkelerinden Ağlamış Baba tekkesi de bu yangın sırasında ortadan kalkmıştır. Böylece Ağlamış Baba tekkesindeki dervişler, tekkeye sığınan Yeniçerilerle aynı kaderi paylaşmışlardır (Yücer, 2003: 493).

Vak'a-i Hayriye sonrası İstanbul'da geniş bir araştırma başlatılmıştır¹⁹. Hamamlarda, viranelerde saklananlar ve kıyafet değiştiren Yeniçeriler yakalanarak idam edilmiştir. Onlara yardım ve yataklık edenlere ise ağır cezalar verilmiştir (Sakaoğlu, 1994-VII: 358)²⁰. Aynı işlem taşrada da uygulanmıştır. Vilayetlere Yeniçerilik iddiasında bulunanların yakalanarak gerekli cezalara çarptırılmalarını emreden talimatlar gönderilmiştir²¹. Ancak ocağın eyaletlerde kaldırılması hükümet merkezindeki kadar kolay olmamıştır. Bosna ve Erzurum gibi vilayetlerde Yeniçerilerle mücadeleler

yıllarca devam etmiştir. Bilhassa Bosna'da Yeniçerileri ortadan kaldırmak isteyen devlet yönetimi büyük tepki ve güçlüklerle karşılaşmıştır²². Hâlbuki hükümet Yeniçerileri hatırlatan her şeyi ortadan kaldırmaya çalışmış, Yeniçeri mezar taşları kırılmış, Yeniçeri yevmiyelerinin yazıldığı defterler ve evraklar Ayasofya Hamamı'nın küllhanında yakılarak imha edilmiştir (BOA, C.AS, 615/25937).

Hükümet Vak'a-yı Hayriye sonrası bir taraftan Yeniçeriler ortadan kaldırılırken, diğer taraftan bu olaya iştirak ederek Yeniçerilere cesaret veren Bektaşilerin kimler olduğu ile ilgili de takibat başlatmıştır. Yapılan araştırmalar neticesi Vak'a-i Hayriye günü Yeniçerileri destekledikleri ileri sürülen Üsküdar şeyhi Kıncı Baba, kadılarından İstanbul Ağasızâde Ahmet Efendi ve Hâceğândan Salih Efendi başta olmak üzere toplam altı Bektaşî yakalanarak darphane hapisanesine kapatılmıştır. Daha sonra bu kişiler ve bunlarla işbirliği içinde olan Bektaşiler hakkında hükmün ne olacağı görüşülmek üzere Topkapı Sarayı'nda bir toplantı yapılması emredilmiştir (BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, 1243: 207). Koçu'ya göre ihtilalden sonra, Bektaşiler vak'aya Yeniçerilerin yanında iştirak etmiş gibi gösterilmiş (Koçu, 1964:326), sancak-ı şerif çıkartılıp "Müslüman olan altına gelsin" denildiğinde Bektaşilerin Yeniçeri kazanının yanına gittikleri ifade edilmiştir (Gölpınarlı, 1947: 1199).

Bektaşiler hakkında toplantı yapılması emri, Bektaşî tekkelerinin ve Bektaşiliğin ortadan kaldırılmasına yönelik ilk adım olmuştur. Nitekim Tarihçi Lütfi, Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra Bektaşiliğin de takibata uğramasını normal bir durum olarak yorumlamakta ve Bektaşilik ismi durduğu müddetçe Yeniçeri ocağının kaldırılmış sayılmayacağını vurgulamaktadır (Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 150, 168). Keza Esad Efendi de Bektaşilerin takibini Yeniçerilik ile özdeşleştirerek Yeniçerileri "devlet", Bektaşileri "din düşmanı" olarak takdim etmektedir (Esad Efendi, 1243: 206).

Meşveret toplantısından bir gün önce 7 Temmuz 1826'da kanunnamesi çıkarılan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna Yeniçerilerin ve Bektaşilerin sızmalarının önlenmesi için tedbir alınması istenmişti (BOA, HAT, 340/19426). Ancak bir süre sonra hükümetin elde ettiği istihbarat yeni kurulan orduya Yeniçeri taraftarı Bektaşî zabitlerin sızdıkları ve orduyu bozmaya çalıştıkları yönündeydi. Bunun üzerine takibatlar daha da sıkılaştırıldı. Yeni orduya katıldıkları tespit edilen ve fesat çıkarmak üzereyken önü alınan Yeniçerilerden 800'ü Sakız, Midilli ve Bozcaada gibi yerlere gönderilip Bektaşilerin temizlenmesine bakılması istenmişti (BOA, HAT, 340/19438). Bu arada köşede bucakta kalmış olan Yeniçeri bakiyelerinin İstanbul'da bir takım kötü hadiseler ve söylentilere sebep oldukları anlaşılıp dikkat ve ihtimam göstermeyen İhtisap Ağası Mustafa ve adamları da sürgün edildi (BOA, HAT, 500/24495). Bununla birlikte devletin Bektaşilerin askerle ilişkisinden rahatsızlık duymasının bir başka sonucu yeni kurulan Asakir-i Mansure ordusunun

Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin kudsiyetine havale edilip ordu şeyhliğine Mevlevi meşayihinden birinin Mareşal rütbesiyle tayin edilmesi idi (Hasluck, 1928: 133; Gündüz, 1989: 146). Zira Yeniçeri Ocağı'nda 99. Orta'da ikamet ettirilen Bektaşî babası Miralay rütbesinde bulunuyordu.

Bu arada 17 Eylül 1826'da Asakir-i Mansure ordusu içine giren Yeniçerilerin ve Bektaşîlerin bir isyan çıkarmak istedikleri tespit edilmişti. Serasker kapısındaki bazı askerler arasında kararlaştırılan bu isyana Bektaşîlerden Lüleci Ahmed, Şeyh Mehmed, Unkapanı'nda Hafız İbrahim ve Laleli'de Perşembe tekkesi şeyhi Mehmed gibi üç yüzden fazla dervişin destek verecekleri ve bu konuda tahriklerde buldukları ihbarı gelmişti (Uzunçarşılı, 1984-I: 582-594). Bunun üzerine yeni orduya katılan bazı Yeniçerilerin, Bektaşî kıyafetinde biriyle görüşerek ocağın yeniden kurulacağına dair rüyalar üzerine konuştukları tespit edilip, sekizi kurşuna dizilerek, dokuzu çarşı ve pazarda idam edilerek ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte 1826 yılı sonlarında Asakir-i Mansure içine girmiş Yeniçerilerin tahrikiyle Serasker Paşa ve Osman Ağa'yı öldürmek ve böylece Yeniçeri Ocağı'nı ihya etmek üzere bir isyan çıkarılmış, ancak bunlar da kısa zamanda dağıtılmışlardır (Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 187-188).

Bektaşîliğin yasaklanması emriyle İstanbul tekkelerinin yıkılması ve içlerindeki şeyh ve dervişlerin sürgüne gönderilmelerinin ardından bir süre sürünce mede kalan yasak Lüleci Bektaşî olayı ile bir daha gündeme oturmuş ve padişahın nazar-ı dikkatini çekmiştir. Nitekim Sultan II. Mahmut Bektaşîlerin yeniçerilerle birlikte "Yeniçeriliği ihya etmek" için isyana teşebbüs etmeleri üzerine "Bu seferki fesadın menşei Bektaşîler olmak hasebiyle" diye başlayan hatt-ı hümayununu yazmıştır (BOA, HAT, 290/17383). Böylece Bektaşîler ocağın yeniden uyandırılması teşebbüsünde başı çekmişler ve "fesad"a sebep olmuşlardır. Uzunçarşılı'ya göre bu olay Yeniçeriliği ihya adına girişilen ve içlerinde Bektaşîlerin olduğu tespit edilen başarısız gizli bir teşebbüstür (Uzunçarşılı, 1984-I: 582-583).

Konuyla ilgili yürütülen tahkikat neticesine göre Yeniçeriliği ihya etme teşebbüsü Lüleci isminde bir Bektaşî ile onun şeyhi etrafından gelişmiştir. Tahkikat adı geçen şeyhin remilcilik yaparak yakın zamanda Yeniçeri ocağını uyandırmak üzere bir darbe yapılacağı şayiasını çevresine yaydığı ortaya çıkarmıştır. Şeyh farklı tarihler vererek bu darbenin muhakkak yapılacağını ima etmiştir. Bu kehanetlerin birinde, Safer ayının 17'sinde eli teberli on iki bin Bektaşî'nin kible cihetinden geleceği, diğerinde ise bir tekbir ile bu yeni ordunun bozulacağından bahsedilmiştir. Yine tahkikatta bu Bektaşîlerin bir araya gelip "ism-i Celâl" çekerek ordunun bozulması için manevi bir çaba sarf ettikleri öğrenilmiştir. Neticede ortaya çıkarılan bu teşebbüs kısa sürede dağıtılmış ve tahrikçileri divan-ı harpte yargılanmıştır. Yargılamada toplam 14 kişi sorgulanmış; bunların yarısı tahliye edilmiş, diğer yarısının ise sürgüne gönderilmesine karar verilmiştir (BOA, HAT, 341/19475).

Yürütülen tahkikat ve yargılamada olayın biri açık diğeri gizli iki aşamalı olarak araştırıldığı göze çarpmaktadır. Nitekim Kumkapı, Laleli, Saraçhane, Avrat Pazarı, Sultan Selim, Fethiye ve Paşabahçe gibi farklı semtlerde oturan zanlılara dair araştırma yapılırken mahallelerin imam, müezzin ve çeşitli meslek gruplarından oluşan ve 17 kişiye varan şahitlere başvurulmuştur. Bununla birlikte yapılan gizli soruşturmada Bektaşî olduğu anlaşılan kişilere sürgün kararı verilmiştir (BOA, HAT, 340/19426; Uzunçarşılı, 1984-I: 593-594). Paşabahçe İmamı Göynüklü Hafız Mehmed Baba isimli kişi, “zâhirde sûret-i zühd ve salah ve müttaki ve hüsn-i kitâbetle meşhur ise de bâtinen fâsîd itikad ve hâlis Bektaşî olduğu tevâtür rütbesinde sâbit ve hakikat hâline muttali bi-garaz erbâb-ı vukufdan sırren ve alenen bi't-taharri tahkik” olduğu ifade edilerek sürgüne gönderilmiştir. Lüleci İbrahim ve Afyoncu Mustafa da Bektaşîliklerinin çok açık olduğu belirtilerek sürgün edilmişlerdir (BOA, A.MKT, 1987/42).

Yeniçerilik ortadan kaldırıldıktan sonra sıra onlarla ilişki içerisinde olan kurumlara gelmiştir. Bunlardan biri Bektaşîlik iken diğeri Yeniçerilerin işlettikleri berber dükkânları ve kahvehanelerdir. Buralar da camiye gitmeyen bir takım işsiz güçsüz kimselerin toplanma yerleri oldukları ileri sürülerek ocakları yıktırılıp başka işler için kullanılmaları emredilmiştir (BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr.26, s.14; Esad Efendi, 2000: 653).

Devlet uzun yıllar Yeniçerilerin izini silmek adına her türlü yola başvurmuştur. Hükümet resmi yayın organları ve tarihçiler eliyle Yeniçeriler ve Bektaşîler aleyhinde propaganda yapmıştır. Bu yapılırken halk arasında garip hikâyeler de yayılmıştır. Bunlardan biri Karaağaç semtine kaçıp bir sakız ağacının kovuğuna saklanan ve burada garip bir şekilde ölen Yeniçeri ustasıdır. Anlatılan bu olayla “gürûh-ı mekrûha” olan Yeniçeriler sanki Allah'ın gazabına uğramış gibi gösterilmiştir. Yine anlatılanlara göre başka bir garip olay kale yamaklarının def edilmesi sırasında yaşanmıştır. Kale yamakları bir gemiye bindirilip İstanbul'dan uzaklaştırılırken şiddetli bir fırtına çıkmış ve gemileri batmıştır. Bu arada askerlerin on beşi sandallarla kurtarılmak istenirken, bu defada halatlar kopmuştur (Mutlu, 1994: 69). 1833 yılında ise Takvim-i Vekâyi'de çıkan Tırnova'da hortlayan ve vampirlik yapan iki Yeniçeriyle ilgili haber propagandanın yıllarca sürdüğünü göstermektedir (*Takvim-i Vekâyi*, nr.68, 6 Ağustos 1833; Ortaylı, İstanbul 1999: 38).

Sonnotlar

¹ Ayrıca bu rivayet Batılı eserler ve seyahatnâmelerde de anılmaktadır (Slade, 1833: 377; Clement, 1895: 288; Farlane, 1850-I: 299; Brown, 1868: 140-141). Ayrıca Yeniçeri-Bektaşîlik ilişkileri 1810'da Viyana'da bir tiyatroya konu olmuştur. Tiyatro, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda Bektaşîliğin rolünü anlatmaktadır (Chabert, 2000: 48-61).

- ² Aşıkpaşazade'nin Hacı Bektaş Veli'nin Osmanlı hükümdarları ile görüştüğü ve Yeniçerilerin Bektaşilere ait olduğu söylenen borkü giymeleri iddiasına karşı çıkması kendisiyle aynı dönemde yaşayan ve bu iddiaları dile getiren tarihçilerden kaynaklanmaktaydı. Mesela XV. yüzyıl tarihçilerinden Kemal, Hacı Bektaş Veli'yi Osman Gazi ile görüşürmekte ve Yeniçerilerin ak bork giymelerini ona bağlamaktadır (Kemal, 2001: 40-42). Oruc Bey, Orhan Gazi'nin kardeşi Alaeddin'in tavsiyesiyle askerlerine o sırada Amasya'da bulunan Hacı Bektaş Veli'den izin alıp ak bork giydirdiğini nakletmektedir (Oruc Beg Tarihi, 2007: v.13a). Mehmed Neşri ve Âli de Oruc Bey'le aynı şeyi söylemektedirler (Mehmed Neşri, 1983-I: 77; Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, 1997-I: 70). Ancak XVI. yüzyılın ilk çeyreğine ve ortalarına ait Kemalpaşazâde, Hadidi ve Lütfi Paşa'nın tarihlerinde Aşıkpaşazâde de olduğu gibi ak borkün Alâeddin Paşa'nın tavsiyesi ile giyildiği söylenmekte, Hacı Bektaş Veli'den bahsedilmemektedir (İbn-i Kemal, 1983-II: 54-55; Hadidi, 1991: 60; Lütfi Paşa, 2001: 158). Bunlarla birlikte Nişancı Mehmed Paşa, Aydınoğlu Gazi Umur Bey'in askerlerinin Bektaşî borkü giydiklerini, elde ettikleri ganimetleri bu borklerle paylaştıklarını haber vermektedir (Nişancı Mehmed Paşa, 1279: 115).
- ³ Yeniçeri-Bektaşî ilişkilerinin ne zaman başladığı, neden Hacı Bektaş Veli'nin "pîr" kabul edildiği ve Yeniçerilerin Bektaşîleşmesi konusunun çeşitli araştırmacıların fikirlerine başvurularak ele alındığı çalışmalardan biri için bkz. Köse, 2009: 195-207.
- ⁴ Bu yolculuk esnasında Otman Baba bir Yeniçeriye başındaki borkün kimin eseri olduğunu sormuş, o da "giydiğim bork Hünkâr Hacı Bektaş kisvetidir" cevabını vermişti (Otman Baba Velâyetnâmesi -Tenkitli Metin-, 2007: 202).
- ⁵ 99. Orta'ya Bektaşîlerin 1591 yılında alındığı rivayet edilmektedir (And, 1971: 13).
- ⁶ 1529 yılında I. Viyana kuşatmasında Gül Baba böyle bir hizmet görmüştü. 1645 yılındaki Girit seferinde ise Horosani Ali Baba bir miktar Bektaşî dervişle orduya katılıp adanın fethinde bulunmuştu (Köprülü, 2006: 159).
- ⁷ Bu kışlayı Esad Efendi 94. Orta olarak belirtmektedir (Esad Efendi, 1243: 203).
- ⁸ Bektaşîliğe intisap eden Yeniçeriler arasında XVI. yüzyılda iki defa Yeniçeri Ağalığı yapan Yemişçi Hasan Paşa; 1739 yılında Yeniçeri Ağası, daha sonra Sadrazam olan Said Hasan Paşa; Yeniçeri Ocağı'ndan yetişerek 1746'da sadrazamlığa getirilen Tiryaki Mehmed Paşa; 1806'da Yeniçeri Ağası olan İbrahim Paşa bulunmaktadır (Noyan, 2003-VI: 6, 288, 332, 346).
- ⁹ XVI. yüzyılda Halvetî şeyhlerinden İbrahim Gülşeni'ye intisap eden Yeniçerilerin ve sipahilerin çokluğu Sadrazam İbrahim Paşa'yı dahi endişelendirmişti. Ancak Şeyh Gülşeni'nin askerlere yaptığı nasihatlerde, "Sizin için farzlardan sonra padişahın hizmeti gelir. Eğer benim rızamı ve aldığınız ulûfenin helal olmasını istiyorsanız, sakın padişaha hizmette kusur etmeyin" demesi sadrazamı rahatlatmıştı. Bununla birlikte aynı dönemde Bayramî tarikatı şeyhlerinden İsmail Maşuki'ye Yeniçeri askerlerinden mürid olanlar olmuştu. Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden Sultan Bayezid Kütahya'da sancak beyi iken emrindeki Yeniçerilere hoca olarak Nakşî şeyhlerinden Abdurrahman Gubarî'yi tayin etmiş, Yeniçeriler de bu şeyh vasıtasıyla Nakşî tarikatına intisap etmişlerdi (Öngören, 2000: 332-334).

¹⁰ Ayrıca Kahire'deki Kasr-ı ayn tekkesinin de ocak-tarikat ilişkisinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.EV, 366/18585).

¹¹ Bu gülbanglardan biri şöyledir:

“Allah Allah illallah

Baş uryan, sine püryân, kılıç al kan

Bu meydanda nice başlar kesilir hiç olmaz soran

Eyvallah, eyvallah...

Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan

Kulluğumuz Padişaha ayân

Üçler, yediler, kırklar

Gülbang-ı Muhammedi, nur-ı Nebi

Pirimiz, hünkârımız Hacı Bektaş Veli

Demine, devrânına Hü diyelim, Huu!...” (Özbilgen, 2003: 260).

Sofa tezkeresinde de “Biz ki Yeniçerileriz. Hacı Bektaş-ı Veli pîrimiz ve erenler ve evliyalar destgirimizdir” ifadeleriyle Hacı Bektaş Veli'nin Yeniçerilerin pîri olduğu ortaya konulmaktadır (Mustafa Nuri Paşa, 2008-I/IV: 379). Ayrıca Birge, “pîrimiz Hacı Bektaş Veli” ifadeleri yer alan 1822 tarihli Yeniçeri terhis belgesinden söz etmektedir (Birge, 1937: 75).

¹² “... dūdman-ı Yeniçeriyâna hulûl birle hamîr-i mâye-i fesâdları olarak anları dahi tarik-i bagiye delâlet ü takrib etmeleriyle...” (Esad Efendi, 2000: 648). Cevdet Paşa da Esad Efendi'den naklederek Bektaşilerin Yeniçerilere sokulup onları dalaletle sevk ettiklerini söylemektedir (Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 181).

¹³ Selanikli Hilmi bu hadiseyi şu şekilde anlatmaktadır: “Tertip edilen ayak divanında ertesi sabah harbe girişmek lüzumuna karar verildi. Çünkü Anadolu askerinin bir kısmı Şia mezhebinde olduğu için düşman askeri ile temasta bulunmamaları icap ediyordu. Binaenaleyh tertibat-ı harbiyenin hatt-ı hareketi mevki-i müzakereye konuldu. Ferdası gün hücum edileceği ilan olundu. Bütün ordu zafer nidalarıyla tahlil ve tekbire başladı.” (Selanikli Hilmi, 1329-I: 209)

¹⁴ Kalender Çelebi'nin isyanı sırasında Çiçekli, Akça Koyunlu, Masadlı, Bozoklu gibi büyük Türkmen aşiretleri de onun yanında yer almışlardı. Ayrıca daha önce çıkan Baba Zünun isyanında dağıtılan grupların da ona katılmasıyla etrafında otuz binden fazla kişi toplanmıştı. Muhtemelen isyanın çıkmasında bu zümrelerin ve yaşadıkları iktisadi problemlerin önemli bir etkisi bulunmaktaydı (Hammer, 1330-V: 70-71).

¹⁵ Kalender Çelebi'nin cenazesi Hacı Bektaş Veli tekkesine getirilerek defnedilmiş ve daha sonra mezarı üzerine türbe yaptırılmıştır (Ankara Vilayeti Salnâmesi, 1290: 125-127; Koca, 2005: 291).

¹⁶ Haydar Baba'nın terekesi için bkz. BOA, C.ADL, 9/593.

- ¹⁷ Kaymakam Rüşdi Paşa'nın muhtelif defalar Bektaşî kıyafetiyle tebdil-i kıyafet dolaşması için bkz. Cabi Ömer Efendi, 2003-II: 924, 933, 947.
- ¹⁸ Meşveret meclisinde tartışılan konular ve alınan kararlar için bkz. BOA, HAT, 290/17351; Esad Efendi, 1243: 209-210; Ahmed Cevdet Paşa, 1309-XII: 182; Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 150.
- ¹⁹ Fırar eden Yeniçerilerin takip edilmeleri hakkında bkz. BOA, C.AS, 760/32062.
- ²⁰ Yeniçerilikle alakası olan sekiz kişinin idamı hakkında bkz. BOA, HAT, 294/17496; Sivas ve Tokat'ta ahaliden yirmi kişi idam edilmiştir. Diğer idam edilenler için bkz. Ahmed Lütfi Efendi, 1290-I: 173-174.
- ²¹ Yeniçerilik iddiasında bulunanların tenkil edilmelerine dair bkz. BOA, C.AS, 596/25109; Bosna eyaletinde Yeniçerilik iddiasına karşı alınması gereken tedbirlere dair bkz. BOA, HAT, 438/22106-A; Bağdat'ta Yeniçeri ağalığının derhal ilgasıyla Yeniçerilik lafzının dahi dile alınmaması emrine dair bkz. BOA, C.DH, 62/3056; BOA, HAT, 393/20827-H.
- ²² Yeniçeriliğin ilgası hakkındaki ferman Bosna'ya gelince buradaki Yeniçerilerin muhalefeti hakkında bkz. BOA, HAT, 1056/43477; BOA, HAT, 1056/43477-B; 1836'da Bosna'da devletin mülga Yeniçerilere ait bir emri için bkz. BOA, HAT, 332/19121-G.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. MKT 1987/42.
 BOA, Cevdet Adliye (C. ADL), 29/1734; C. ADL, 9/593.
 BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), 1042/45741; C.AS, 596/25109; C. AS, 615/25937; C.AS, 760/32062; C. AS, 920/39790; C. AS, nr. 45557.
 BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), 62/3056; C. DH, 78/3869.
 BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 280/14281; C.EV, 366/18585; C.EV, 55/2706.
 BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT), 289/17328; HAT 510/25034; HAT 510/25034-B; HAT 510/25034-C; HAT 864/38542; HAT, 1056/43477; HAT, 1056/43477-B; HAT, 120/4900; HAT, 1275/49501; HAT, 278/16384; HAT, 284/17078; HAT, 289/17328; HAT, 290/17351; HAT, 293/17451; HAT, 294/17496; HAT, 332/19121-G; HAT, 340/19426; HAT, 340/19438; HAT, 341/19475; HAT, 393/20827-H; HAT, 438/22106-A; HAT, 500/24495; HAT, 504/24846; HAT, 725/34510.
 BOA, İE.EV, nr. 4053, 5707.
 BOA, Mühimme Defteri (MD), nr. 32, s. 204; MD, nr. 35, s.174, 188; MD, nr. 41, s. 484; MD, nr. 73, s. 302.
 BOA, Mühimme-i Asakir Defteri, nr. 26, s. 14, 15, 89, 192-193.
Burdur Şer'îye Sicili, nr. 204, s. 2.
Bursa Şer'îye Sicili, nr. B. 317/558, v. 6a.

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

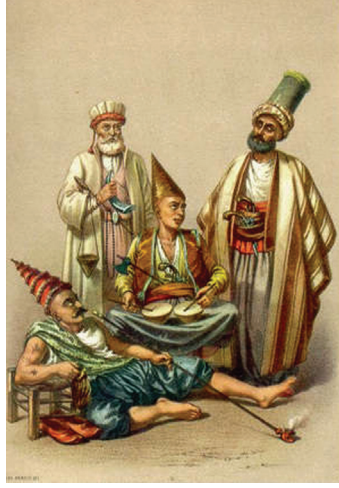
- Ahmed Cemâleddin Efendi. (1328). *Bektâşî Sırrı nâm Risâleye Müdâfa'a*. Dersââdet.
- Ahmed Cevad. (1299). *Tarih-i Asker-i Osmanî*. İstanbul.
- Ahmed Cevdet Paşa. (1309). *Tarih-i Cevdet*. IV-X-XII. Dersââdet.
- Ahmed Lütü Efendi. (1290). *Tarih-i Lütü*. I. İstanbul.
- Ahmed Rasim. (1326-1327). *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*. İstanbul.
- AKDAĞ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*. İstanbul.
- ALKAN, M. (2009). “Yeniçeriler ve Bektaşilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 50, 243-260.
- AND, M. (1971). “XVI. Yüzyılda Acemi ve Yeniçeri Ocağı”. *Hayat Tarih Mecmuası*, I/2. 13-17.
- Ankara Vilayeti Salnâmesi. (1290, 1325). Ankara.
- ARSLAN, M. (2000). “Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynı'nin Manzum Nusretnâmesi”. *Osmanlı Edebiyat, Tarih, Kültür Makaleleri*. İstanbul. 319-370.
- ASLAN, S. (2004). “Yeniçeri ve Kapıkulu Süvarilerinin İsyanlarına İlişkin Bir Analiz”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XXVIII/1. 89-101.
- Aşıkpaşazade Tarihi*. (1332). İstanbul: Tarih-i Osmanî Encümeni Neşri.
- BERKES, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul.
- BİRGE, J. K. (1937). *The Bektashi Order of Dervishes*. Londra.
- BROWN, J. P. (1868). *The Dervishes or Oriental Spiritualism*. Londra.
- BUSBECG, O. G. (Tarihsiz). *Türkiye'yi Böyle Gördüm*. haz. Aysel Kurutluoğlu.Tercüman 1001 Temel Eser.
- Câbî Ömer Efendi. (2003). *Câbî Târihi (Târih-i Sultan Selîm-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*.I-II. haz. Mehmet Ali Beyhan. Ankara.
- CHABERT, T. (2000). “Hacı Bektaş ve Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu”. çev. Metin And.*Pir Sultan Abdal Dergisi*. 41. 48-61.
- CLEMENT, C. E. (1895). *Constantinople The City of the Sultans*. Boston.
- ÇAMUROĞLU, R. (1991). *Yeniçerilerin Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye*. İstanbul. Çelebizâde Asım Efendi. (1282). *Tarih-i Çelebizâde*. İstanbul.
- DANIŞMEND, İ. H. (1948). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. II. İstanbul. Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i Vekâyiât*, haz. A. Özcan. Ankara. Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1969). *Nesayihü'l-Vüzera ve'l-Ümera*. der. H. R. Uğural. Ankara.
- EĞRİ, O. (2002). “Yeniçeri Ocağının Manevi Eğitimi ve Bektaşilik”. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.24. 113-132.
- EROL, M. (2003). “Azbi Baba ve Divanı”. *Türkbilig (Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı)*. 6. 168-186.
- Esad Efendi. (1243). *Üss-i Zafer*. İstanbul.

- Esad Efendi. (2000). *Vak'ânüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*. haz. Ziya Yılmaz. İstanbul.
- Evlîya Çelebi. (1996-2001-2003). *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*. I-IV-V-VII-VIII-X. haz. Orhan Şaik Gökyay-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff-İ. Sezgin. İstanbul.
- FARLANE, C. M. (1829). *Constantinople in 1828*. Londra.
- FARLANE, C. M. (1850). *Turkey and Its Destiny*. I. Philadelphia.
- FAROQHÎ, S. (2002). "Nüfuz Mücadeleleri, Yapı Sorunları ve Yeniçerilerin Sorunlu Rollerini: Bektaşilerin 1826 Öncesi Tarihine Bir Katkı". *Toplumsal Tarih*. 97. 17-25.
- FAROQHÎ, S. (1975). "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileleri". *Türkiye İktisat Tarihi Semineri (8-10 Haziran 1973 Ankara) Metinler/Tartışmalar*. Ankara. 197-229.
- FAROQHÎ, S. (2003). *Anadolu'da Bektaşilik*. çev. Nasuh Barın. İstanbul.
- GAUTIER, T. (1853). *Constantinople*. Paris.
- GAUTIER, T. (1912). *The Travels of Théophile Gautier-Constantinople*. Translated and edited. F. C. de Sumichrast. Boston.
- Gelibolulu Mustafa Ali Efendi. (1997). *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbar*. haz. Ahmet Uğur vd. I. Kayseri.
- GÖLPINARLI, A. (1947). "Bektâşilik". *Aylık Ansiklopedi*. IV/41. 1199.
- GÖLPINARLI, A. (1963). *Alevî-Bektaşî Nefesleri*. İstanbul.
- GÜNDÜZ, İ. (1989). *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. İstanbul.
- Hadidi. (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*. haz. N. Öztürk. İstanbul.
- Hafız Hızır İlyas. (1987). *Letaif-i Enderun (Tarih-i Enderun)*. çev. Cahit Kayra. İstanbul.
- Hammer. (1329-1330). *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*. I-V. trc. Mehmed Atâ. İstanbul.
- HASLUCK, F. W. (1928). *Bektâşilik Tedkikleri*. trc. Râgıb Hulûsi. İstanbul.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhisü'l-Beyan fî Kavânin-i Âl-i Osman*. haz. S. İlgürel. Ankara.
- İbn-i Kemal. (1983). *Tevârih-i Âl-i Osman*. II. haz. Şerafettin Turan. Ankara.
- KARA, M. (1990). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul.
- Kemal. (2001). *Selâtin-nâme (1299-1490)*. haz. Necdet Öztürk. Ankara.
- Koca Sekbanbaşı. (1332). *Hülâsatü'l-Kelam fî Reddi'l-'Avâm*. İstanbul.
- KOCA, Ş. (2005). *Bektâşilik ve Bektâşî Dergahları*. İstanbul.
- KOÇU, R. E. (1964). *Yeniçeriler*. İstanbul.
- KOÇU, R. E. (1959). "Alemdar Paşa Vakası". *İstanbul Ansiklopedisi*. II. 600.
- KÖPRÜLÜ, F. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara.
- KÖPRÜLÜ, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara.
- KÖPRÜLÜ, O. F. (2006). "Usta-zâde Yunus Bey'in Meçhul Kalmış Bir Makalesi Bektaşiliğin Girid'de İntişarı". *Orhan Köprülü Makaleler*. haz. Bilgehan Atsız Gökdağ. Ankara. 154-196.

- KÖSE, M. Z. (2009). "Yeniçeri Ocağının Bektaşileşme Süreci ve Yeniçeri-Bektaşî İlişkileri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi*. 49. Ankara. 195-207.
- Lütfî Paşa. (2001). *Lütfî Paşa ve Tévârih-i Âl-i Osman*. haz. K. Atik. Ankara.
- MANTRAN, R. (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul (Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi)*. I. çev. Kılıçbay-Özcan. Ankara.
- MARTİN, G. (2007). *İstanbul'a Seyahat*. çev. İsmail Yerguz. İstanbul.
- Mehmed Neşri. (1983). *Neşri Tarihi*. I. haz. Mehmet Altay Köymen. Ankara.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. II. haz. Nuri Akbayan. İstanbul.
- Muallim Naci. *Tarih-i Selâtin-i Âl-i Osman*. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. Yazma nr. 525.
- Mustafa Nuri Paşa. (2008). *Netâyicü'l-Vukû'ât (Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi)*. I-IV. haz. Yılmaz Kurt. Ankara.
- MUTLU, Ş. (1994). *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Dâniş Bey ve Eserleri*. İstanbul.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. (1974). *Sahâifü'l-Ahbar fî Vekayîü'l-A'sâr*. II. çev. İsmail Erünsal. İstanbul.
- Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseynin fî HulâstîAhbârî'l-Hâfikayn)*. III-IV. haz. M. İpşirli. Ankara.
- Namık Kemal. (1326). *Osmanlı Tarihi*. İstanbul.
- Nişancı Mehmed Paşa. (1279). *Tarih-i Nişancı*. İstanbul.
- NOYAN, B. (2003). *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*. VI. Ankara.
- Oruc Beg Tarihi*. (2007). Tıpkıbasım. haz. Necdet Öztürk. İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (1999). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul.
- Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*. (2007). haz. Kılıç-Arslan-Bülbül. Ankara.
- ÖNGÖREN, R. (2000). *Osmanlılarda Tasavvuf Anadolu'da Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul.
- ÖZBİLGİN, E. (2003). *Bütün Yönleriyle Osmanlı (Âdâb-ı Osmâniyye)*. İstanbul.
- PALMER, J.A.B. (2000). "Yeniçerilerin Kökeni". çev. Mehmet Öz, *Söğüt'ten İstanbul'a -Osmanlı Devleti'nin Kuruluşlu Üzerine Tartışmalar-*. Ankara. 483- 485.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1981). *Peçevi Tarihi*. haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara.
- PETROSYAN, İ. E. (1987). *Mebde'-i Kanûn Yeniçeri Ocağı Tarihi*. Moskova.
- SAKAOĞLU, N. (1994). "Vak'a-i Hayriye". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. VII. 357-359.
- Selanikli Hilmi. (1329). *Musavver Büyük Osmanlı Tarihi*. I. Dersaadet.
- SERTOĞLU, M. (1958). *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul.
- SLADE, A. (1833). *Records of Travels in Turkey, Greeceand of a Cruise in The Black Sea with the Capitan Pasha, inthe years 1829, 1830 and 1831*. London.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi. (1989). *Solakzâde Tarihi*. II. haz. Vahid Çabuk. Ankara.

- SOYYER, A. Y. (1999). "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Bektaşılık-Devlet İlişkileri". *Arayışlar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*.1. 75-96.
- Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi. (2008). *Şânizâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*. haz. Ziyâ Yılmaz. İstanbul.
- Şemseddin Sami. (1316). *Kâmusü'l-'Alâm*. II. İstanbul.
- ŞİRİN, V. (2002). *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Ordusu ve Seraskerlik*. İstanbul.
- Şirvânlı Fatih Efendi. (2001). *Gülzâr-ı Fütûhat (Bir Görgü Tanımının Kalemiyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*. haz. Mehmet Ali Beyhan. İstanbul.
- Takvim-i Vekâyî*, nr. 68, 6 Ağustos 1833.
- TANMAN, M. B. (1994). "Perişan Baba Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. VI. 242-243.
- TANMAN, M. B. (1994). "Şahkulu Sultan Tekkesi". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. VII. 128-132.
- Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi. (2003). *İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*. haz. Feridun M. Emecen. İstanbul.
- TOTT, B. de. (Tarihsiz). *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar*. trc. M. R. Uzmen. İstanbul.
- TUNÇAY, M. ve CAN, B. B. (2002). "Yeniçeriler, Bektaşiler ve Modernleşme Süreci (Reha Çamuroğlu ile Söyleşi)". *Toplumsal Tarih*. XVII/97. 7-16.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1942). *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*. İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*. I. Ankara.
- VAROL, M. (2011). *Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- YÜCER, H. M. (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul.

EKLER

Resim 1. Yeniçeriler ve Yeniçeri Ocağı'nda İkamet eden Bektaşî Babası

Resim 2. Yeniçeriler